

**De kalenders in de codices
KAW XVI (hs S) en 76 E 4 (hs H)
in de K.B. te Den Haag**

Jaap Staal

Oktober 2013

1 Hoe zitten de codices in elkaar?

In de K.B. te Den Haag bevinden zich twee rijkelijk geïllustreerde codices met Nederlandstalige tekst, KAW XVI, hierna te noemen handschrift S en 76 E 4, hierna te noemen hs. H. Ze bevatten:

S	H
f. 1r-6v	kalender en cisiojanus
f. 7r-25v	Natuurkunde Geheelal
f. 25v-28r	Die cracht der Mane
f. 28r	astrologische tabel en kort traktaat
f. 28r-29v	recept tegen epilepsie en medicinale water-recepten
f. 29v-34r	Boec der aspecten van de maan
f. 34r-35v	4 complexiën
f. 36r-37r	physiognomie
f. 38r-163r	Jacob van Maerlant, Der Naturen Bloeme
f. 1r-6v	kalender en cisiojanus
f. 7r-22v	Natuurkunde Geheelal
f. 23r-25r	Die cracht der Mane
f. 25r-v	astrologische tabel en kort traktaat
f. 25v-26v	recept tegen epilepsie en medicinale water-recepten
f. 26v-31r	Boec der aspecten van de maan
f. 31r-32v	4 complexiën
f. 33r-34v	physiognomie
f. 1r-118v	Jacob van Maerlant, Der Naturen Bloeme ¹

Qua teksten en volgorde komen deze twee codices geheel overeen. Het aantal regels per kolom wijkt af en de samenstelling van de katernen evenzo. Eén uitzondering op het laatste: beide beginnen met een katern van drie folia, precies genoeg voor de 12 bladzijden die voor een kalender nodig zijn. Ze zijn in dezelfde hand geschreven als de codices, dus niet door anderen toegevoegd.²

2 Maakt de kalender deel uit van de Natuurkunde?

De *Natuurkunde* werd voor het eerst uitgegeven door Clarisse³. Van een eerdere uitgave door L.G. Visscher maakt hij geen gewag en deze is nog slechts in een onvolledig exemplaar overgeleverd.⁴ Clarisse baseerde zijn uitgave op hs H en nam de kalender daarin op. Daar is het nodige voor te zeggen. De *Natuurkunde* wordt in drie codices voorafgegaan door een computus, een leerboek over de kerkelijke tijdrekening. In andere codices met de *Natuurkunde* zijn van die computus fragmenten opgenomen. Het lijdt daarom geen twijfel dat deze en de *Natuurkunde* één geheel uitmaakten en de combinatie van een kalender met de kerkelijke tijdrekening ligt voor de hand.

Mevrouw Jansen-Sieben noemt in haar *Repertorium* de computus niet als een apart onderdeel en beschouwt die dus ook als deel uitmakend van de *Na-*

¹Gegevens ontleend aan R. Jansen-Sieben, *Repertorium van de Middelnederlandse Artes-literatuur*. Utrecht [1989].

²Voor een uitvoerige beschrijving van de codices verwijs ik naar Ria Jansen-Sieben, *De natuurkunde van het geheelal. Een 13de-eeuws middelnederlands leerdicht*. Brussel 1968, blz. 119-131.

³Sterre- en natuurkundig onderwijs, gemeenlijk genoemd: *Natuurkunde van het geheel-al*, en gehouden voor het werk van zekeren Broeder Gheraert. Een nederduitsch oorspronkelijk leerdicht uit het laatst der XIIIe of het begin der XVe eeuw. Uitgegeven naar vijf zeer oude handschriften, met gebruikmaking van vier latere maar zeer naauwkeurige afschriften, met eene inleiding en aantekeningen door J. Clarisse. Nieuwe reeks van werken van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden. Vierde deel. Leiden 1847.

⁴Ria Jansen-Sieben heeft het exemplaar gezien (U.B. Leiden, 1125 A 41), De Vooyse eveneens (*RJS, Natuurkunde*, pag. 11). Ik heb het daar niet aangetroffen.

tuurkunde. Daarentegen noemt zij de kalender wel als een apart onderdeel. Ik hoop in de loop van mijn betoog aannemelijk te maken, dat zij gelijk heeft.

3 De onderlinge relatie van de hss. H en S

Clarisse beschouwde H als ouder dan S: “Vorm en grootheid van letter verraadt bij ... een lateren schrijver, hoewel nog altijd eenen ouden; bij H en S, vooral bij H, een vroegeren.”⁵

Mevrouw Jansen-Sieben schrijft: “Dit hs is een rechtstreekse kopie van S...”⁶ In het *Repertorium* spreekt ze zelfs van een “slaafse” kopie.

Haar mening wordt bevestigd door mevrouw A. van Panthaleon van Eck-Kampstra, die de teksten van *Der Naturen Bloeme* onderling vergeleek.⁷

In theorie – bij twee nagenoeg gelijke teksten – zou S natuurlijk ook de kopie van H kunnen zijn. S heeft echter kleine, de codex niet ontsierende verbeteringen aangebracht, die door H over het hoofd gezien zijn. Dat S de fout van H kopieerde, toen dacht ‘Hé, dat is fout’ en toen is gaan verbeteren, acht ik onaanvaardbaar.

Beide codices hebben dezelfde fouten. Twee voorbeelden: ze geven februari een maanmaand van 31 dagen en ze schrijven bij 14 maart ‘euen macht’ i.p.v. ‘euen nacht’. Daaruit valt niet op te maken welke van de twee de kopie is. Maar S stelt de feestdag van ‘Sinte katerinen’ een dag te vroeg, op 24 november. H begint 24 november met ‘Sinte’, ziet dat hij fout zit, verbetert niet, maar schrijft Sint Katharina daaronder wel op de goede dag op. En in een gedichtje bij de maand maart staat in S dat de zon op 14 maart precies in het oosten opkomt en in H, dat zij dat precies in het eerste doet. Het laatste is onzin. Het is duidelijk: S kan niet van H gekopieerd zijn.⁸

Maar een “slaafse” kopie? Dat gaat althans voor de kalender niet op:

H heeft meer verbeterd dan de feestdag van Sint Katharina. ‘briden’ op 1 februari in S wordt ‘brigiden’, ‘Sinte brixis dach’ en de toevoeging ‘van slachmaende’ staan in S op 12, resp. 13 november, een dag te hoog, H heeft de goede data.

4 Het handschrift L

In de U.B. te Leiden bevindt zich een codex, die eveneens de kalender, de computus, de *Natuurkunde* en *Der Naturen Bloeme* bevat, BPL 14A. Deze codex is nog mooier en rijker geïllustreerd dan S en H. Het lijkt erop, dat hier de plaatjes belangrijker zijn dan de tekst en dat heeft tot gevolg gehad, dat fouten in de tekst niet zijn verbeterd, met een uitzondering helemaal aan het begin.⁹ Raderen maakt het perkament lelijk, doorhalen de bladspiegel. Dat maakt deze codex minder geschikt voor vergelijking.¹⁰

⁵ *a.w.*, pag. 8.

⁶ *a.w.*, pag. 126 en 247.

⁷ A. van Panthaleon van Eck-Kampstra, Jacob van Maerlant’s ‘*Der Naturen Bloeme*. Twee notities over handschriften. In: *Het Boek 36* (1963-64), pag. 222-232.

⁸ De gezamenlijke fouten en de verschillen in de codices zijn in bijlagen opgenomen.

⁹ Voor een uitvoerige beschrijving zie: Pieter F.J. Obbema, *Het Leidse handschrift van Der Naturen bloeme*. In: *Historische Kring Ysselstein 33/34* (1985), pag. 281-288.

¹⁰ Voor de cisiojanus gaat dit in mindere mate op.

H en S lijden ook aan dit euvel, maar niet in die mate.

5 De Natuurkunde gelocaliseerd

In de *Natuurkunde* staat dat de zon niet in alle plaatsen van de wereld op hetzelfde uur even hoog staat (vs 1587-1612). De twee plaatsen die als voorbeeld genomen worden, zijn Rome en Gent, beide herhaaldelijk genoemd.¹¹ Dat localiseert deze tekst in Gent. Hetgeen nog niet betekent dat de codices H en S in Gent zijn geschreven.

6 De bestanddelen van de kalender

In de kalender vinden we het gulden getal,¹² de feestdagen van heiligen, de ongeluksdagen (dies aegyptiaci), waarop men niet mag adlerlaten, de vermelding van lente- en herfstevening en van de langste dag, de hondsdagen, de dag waarop Adam is geschapen, een cisiojanus¹³ en een astronomisch vers in maart.

7 Datering op grond van astronomische gegevens?

Uit het voorgaande blijkt dat we te maken hebben met een eeuwigdurende kalender en dat de gulden getallen dus ongeschikt zijn voor een datering. Hetzelfde geldt min of meer voor de egyptische dagen, die slechts zelden afwijken van wat algemeen gebruikelijk is.¹⁴ Die afwijkingen zijn:

11 juni i.p.v. 10 juni

16 juni ontbreekt

25 augustus i.p.v. 30 augustus

20 september i.p.v. 21 september

En op 3 mei staat niet dat het adlerlaten verboden is, maar alleen het teken voor de Dies aegyptiacus.

De uren verschillen voor de helft met de door Sacrobosco genoemde.

¹¹In vs 1609 staat Gent zelfs in het rijm: ‘ghent – bekent’. In een ander hs, Brussel K.B. Ms 15624-41, is Gent gewijzigd in Brussel. ‘Bekent’ rijmt niet op Brussel, het wordt dan vervangen door ‘brabant’.

¹²Om de 19 jaar (namen de Middeleeuwen aan) is het op dezelfde dag Nieuwe Maan enz. Het gulden getal geeft aan in welk jaar van de negentienjarige cyclus we ons bevinden. De Nieuwe Maan hebben we nodig om de Paasdatum uit te rekenen. Voor nadere bijzonderheden raadplege men het werk van *W.E. van Wijk*, bijvoorbeeld *De late Paasch van 1943. Eene populaire verhandeling over de bepaling van den datum van het Paaschfeest. 's-Gravenhage 1943*.

¹³Een cisiojanus is een geheugensteun om de feestdagen van de heiligen te onthouden. Iedere heilige wordt genoemd in ieder geval met de eerste lettergreep van zijn naam. Vaak, en ook in onze cisiojanussen heeft elke maand een vers met evenveel lettergrepen als er dagen in de maand zijn.

¹⁴Een standaardautoriteit op het gebied van de middeleeuwse tijdrekening is *Johannes de Sacrobosco*, die in de eerste helft van de 13^e eeuw doceerde aan de universiteit van Parijs. Zijn vermelding van de dies aegyptiacae is te vinden in *Ioannis de Sacrobosco libellus de anni ratione: seu, ut vocatur volgo, Computus Ecclesiasticus. Antverpiae, apud Ioannem Richardum in Sole aureo, 1547* op de bladzijde gemerkt Biii. Ik heb hiervan een vertaling, waarvoor ik helaas geen uitgever heb kunnen vinden, maar die beschikbaar is op deze website.

Ik kan daar geen systeem in ontdekken. Eén keer, op 3 oktober, verschilt het uur ook onderling. S heeft het 5e uur, H het eerste.

Mogelijk valt wel iets op te maken uit de data betreffende de lengte der dagen. De lente-equinox staat op 14 maart, die der herfst op 16 september. De langste dag is 14 juni. De kortste dag is niet vermeld. En in een versje toegevoegd aan de maand maart staat (tekst S):

Te half maerte dat so valt
Recht daer so es euen nacht
De sonne recht *doer* oest vp gaet
Ende te alf spelmaent dat *verstaet*
Dit ne doetsi gheen *en* tiit vanden *jare*
Dan tote desen tiden dare

Maar wat moeten we verstaan onder half maart en half september? De 14^e, de 15^e of de 16^e? Misschien hebben we meer aan de langste dag, die 7 dagen eerder valt dan 21 juni. En dat brengt ons bij Dionysius Exiguus, een monnik uit de 6^e eeuw, aan wie wij de christelijke tijdrekening te danken hebben.

Dionysius postuleerde dat het Concilie van Nicea in 325 de lente-evening had gesteld op 21 maart (en dat we vanaf die dag de datum van Pasen moeten bepalen). Nu leefden we in 325 onder de Juliaanse kalender en zoals men weet, loopt die in de zoveel tijd een dag achter. Om de hoeveel tijd?

Alexandre de Ville-Dieu, levend rond 1200, stelde eens in de 120 jaar¹⁵, een tijdsduur die door Strubbe en Voet is overgenomen.¹⁶ Anderen maken er 128 jaar van.¹⁷

Als de lente-evening valt op 14 maart en de langste dag op 14 juni, moeten er $7 \times 120 = 840$ jaar of $7 \times 128 = 896$ jaar sinds het jaar 325 zijn verstreken. De kalender zou dan vervaardigd moeten zijn tussen 1165 en 1285 (het jaar dat er een dag is bijgekomen en we dus met 8 moeten gaan vermenigvuldigen) respectievelijk tussen 1221 en 1349.

8 Datering op grond van de heiligenkalender

De laatst gecanoniseerde heilige die in de kalender is opgenomen, is Elisabeth van Thüringen, wier heiligverklaring afkwam in 1235. 1235-1349 is een lange periode. Ik hoop door bestudering van de cisiojanus deze te kunnen beperken.

9 Localisering op grond van de heiligenkalender I

Ieder bisdom, iedere stad, iedere parochie, ieder klooster heeft zijn eigen heilige(n) die daar vereerd wordt. In theorie moet het dus mogelijk zijn om op grond van de genoemde heiligen de kalender te localiseren. Zo eenvoudig is het

¹⁵ W.E. van Wijk, *De Gregoriaanse kalender. Een technisch-tijdrekenkundige studie*. Maastricht 1932. Blz. 16

¹⁶ E.I. Strubbe en L. Voet, *De chronologie van de Middeleeuwen en de moderne tijden in de Nederlanden*. Antwerpen 1960.

¹⁷ o.a. Sacrobosco.

echter niet. Hervorming en Franse Revolutie hebben de continuïteit in de verering verstoord en archieven vernietigd. Het is niet meer in zijn totaliteit te achterhalen welke heilige waar vereerd werd. En er komt nog iets bij.

10 De waarschuwing van Kruitwagen

“Alwie dus een kalender heeft te bestuderen en gaat zoeken naar de *locale* Heiligen die hem wijzer kunnen maken omtrent den oorsprong ervan, mag alvast beginnen met alle 187 [in de lijst vanuit Rome overgenomen] feestdagen ... over te slaan, aangezien ze in iederen behoorlijken kalender te vinden zijn. Alleen dan hebben een of meer van die 187 namen praktische waarde voor den onderzoeker, wanneer zij rood staan aangegeven [¹⁸] en niet reeds volgens het Jus commune geboden feestdag waren.”¹⁹

Een klein amendement mijnerzijds: zou er ook iets uit op te maken zijn, als er uit die 187 namen een keuze is gemaakt?

11 De z.g. lokale heiligen

De Nederlandstalige gebieden vielen in de Middeleeuwen onder de aartsbisdommen Reims en Keulen. Onder het eerste vielen o.a. de bisdommen Atrecht-Kamerijk, Doornik en Terwaan, onder het tweede o.a. Luik, Utrecht en Münster. Het zal blijken, dat de lokale heiligen uit H en S niet zo erg lokaal zijn.

De echt lokale, die behoren tot Gent of de directe omgeving zijn: Pharaïldis (Veerle), Amandus, Autbertus, Ursmarus, Godwalus, Amelberga, Eligius en Macarius (die alleen in de cisiojanus genoemd wordt).

Tot de Nederlandstalige gebieden van het aartsbisdom Reims behoren: Brigida, Arnulf van Metz (??), Bertinus, Adrianus, Crispinus, Quentinus, Leonardus en Nichasis, terwijl de Zeven Slapers hier op 27 juli en in Duitsland op 27 juni gevierd worden.

Tot het aartsbisdom Keulen behoren: Valerius, Victor, Apollinaris, Lambertus (Lambrecht) en Servatius (ook alleen in de cisiojanus genoemd).

Geen directe verbinding met de Nederlanden hebben, voorzover ik heb kunnen vinden: Iuliens, Maria Egyptiaca of Maria van Kolpas, Gallus, Briccius, Hilarius en Germanus.

Marcell(in)us, Nicolaus, Tomas en Martinus tenslotte acht ik Romeinse heiligen, waarvan een dag gevierd werd die niet in de *Acta Sanctorum*²⁰ of Stadlers *Vollständiges Heiligen-Lexikon*²¹ voorkomt.

¹⁸Met rood werden namelijk aangegeven die feestdagen die niet alleen in de kerk werden gevierd (de festa chori), maar ook in het openbaar (de festa fori), m.a.w. die men moest vieren als een zondag.

¹⁹*B. Kruitwagen, Laat-middeleeuwse paleografica, paleotypica, liturgica, kalendalia, grammaticalia. 's-Gravenhage 1942. Blz. 175.*

²⁰Geraadpleegd in de elektronische versie via de K.B.

²¹Als er meer dan één heilige op een dag te vieren is, staat soms alleen de eerste vermeld en soms beide. Bij een geboden feestdag staan ze allebei. Toeval?

12 De geboden feestdagen

Er is uit de Romeinse heiligen een keuze gemaakt. Wel staan met één uitzondering alle geboden feestdagen erin: Agnes, de bekering van Paulus, Maria Lichtmis, de cathedra van Petrus (m.a.w. de eerste Heilige Stoel), apostel Matthias, de apostelen Philippus en Jacobus, de vondst van het Heilig Kruis, de geboorte van Johannes de Doper, Petrus en Paulus, Maria Magdalena, apostel Jacobus Major, Petrus geketend, Laurentius, Maria Hemelvaart, apostel Bartholomeus, Maria geboorte, de Verheffing van het Heilig Kruis, Matheus de apostel en evangelist, de wijding aan Michael, de apostelen Simon en Judas Thaddeus, Allerheiligen, Martinus van Tours, Catharina, Andreas, de conceptie van Maria, apostel Thomas, Stefanus, Johannes de apostel en evangelist en de Onnozele Kinderen. De uitzondering is Sylvester. De mogelijkheid dat de kopiist zo blij was, omdat hij de 31^e december had bereikt, dat hij vergat rood te onderstrepen, acht ik niet uitgesloten.

We moeten deze dus niet betrekken in ons onderzoek. De feestdagen voor de Heilige Familie zijn alle vermeld, de apostelen, inclusief Mathias die de plaats van Judas innam, eveneens. Dat zal algemeen gebeurd zijn.

Er staan echter zeven geboden feestdagen in de kalenders, die geen geboden feestdag zijn in de Romeinse kalender:

Vincentius op 22 januari,
de Annunciatie op 25 maart,
de evangelist Marcus op 25 april (Lucas op 18 oktober blijft dan de enige evangelist zonder geboden feestdag),
de onthoofding van Johannes de Doper op 29 augustus,
Allerzielen op 2 november,
Clemens op 23 november en
Nicolaus op 6 december.

13 De heiligen uit de Romeinse kalender wier feestdag niet geboden is

Uit de overige heiligen is dus een keuze gemaakt. Kan deze ons wat leren?
Wie zijn het?

17 januari Antonius abt
20 januari Fabianus [en Sebastianus]²²
27 januari Johannes [Chrysostemus] en/of (maar dat is een lokale heilige, eigenlijk zalige, Johannes van Terwaan)
3 februari Blasius
5 februari Agatha
12 maart Gregorius
21 maart Benedictus
4 april Ambrosius
23 april Georgius

²²Als er meer dan één heilige op een dag te vieren is, staat soms alleen de eerste vermeld en soms beide. Bij een geboden feestdag staan ze allebei. Toeval?

6 mei apostel Johannes voor de Latijnse poort
 25 mei Urbanus
 3 juli Thomas
 20 juli Margarita
 24 juli Christina
 26 juli Anna
 3 augustus Stefanus
 7 augustus Donatus
 1 september Aegidius
 9 oktober Dionysius
 18 oktober Lukas
 21 oktober 11.000 maagden
 19 november Elisabeth
 22 november Cecilia
 4 december Barbara
 13 december Lucia
 29 december Thomas Becket

14 De afwijkingen van de Romeinse kalender

Over de vergissing van S, die Catharina op 24 november invulde, hebben we al gesproken. Er zijn nog enige afwijkingen van de Romeinse kalender die beide codices hebben:

Op 3 juni hebben de codices een Marcellus. Die is in de Romeinse kalender onbekend. Wel heeft deze op 2 juni Marcellinus. Een vergissing, of is deze Marcellus een verder onbekende lokale heilige?

De geboorte van Maria wordt in de Romeinse kalender niet op 7, maar op 8 september gevierd.

Een Potenciane op 17 mei is onbekend. Wel kent de Romeinse kalender een Pudenciana op 19 mei. Ik kom hierop terug.

15 Voorlopig geen conclusies te trekken

Waarom deze heiligen en geen andere? De noodhelpers? Van de 14 is precies de helft overgenomen: Aegidius, Barbara, Blasius, Catharina, Dionysius, Georgius en Margaretha. Acacius, Christoforus, Cyriacus, Erasmus, Eustachius, Pantaleon en Vitus niet.

De heiligen die gevierd worden op dagen waarop iets over het weer, het lot of de toekomst wordt gezegd, de z.g. merkeldagen?²³ Paulus' bekering, Maria Lichtmis, Johannes de Doper, Petrus en Paulus, de Zeven Slapers, Maria Hemelvaart, Aegidius, Catharina, Andreas, Lucia en Thomas de apostel treffen we aan, de IJsheiligen, Medardus, het bezoek van Maria aan Elisabeth, Hendrik II van Duitsland, Joachim en Anna en Gorgonius niet.

Veel interessanter is het welke 'grote' heiligen ontbreken. We missen de stichters van de drie voor die tijd moderne kloosterorden, Bernard van Clairvaux

²³Deze definitie is letterlijk overgenomen uit *Stijn van der Linden, De heiligen, Amsterdam/Antwerpen 1999*.

(Cisterciënsers), Franciscus en Dominicus, allen gecanoniseerd voor Elisabeth van Thüringen.²⁴

Benedictus is wel genoemd, maar niet als geboden feestdag, die hij in Benedictijner abdijen wel heeft.

16 De cisiojanus

Misschien kunnen de cisiojanussen ons meer leren. Maar daarvoor is het eerst nodig te bepalen in welke verhouding deze met de kalenders staan.

Het ligt voor de hand, dat een kalender aan een cisiojanus voorafgaat. Je gaat niet uit je hoofd een cisiojanus maken en van daar uit een kalender opstellen. Je gaat ook niet een cisiojanus maken die afwijkt van je kalender. Maar deze cisiojanus wijkt wel af en dat bewijst dat hij ouder is dan de kalender van H en S.

Waarom nam de kopiist hem op? Stond hij in de legger en hebben we te maken met de cisiojanus van de ‘oer’kalender – een kalender die bewerkt moest worden? Dat gaat heel wat gemakkelijker dan het bewerken van een tekst die in vers- en rijmvorm is geschreven en die de kopiist dan maar liet staan. Of vond de kopiist of zijn chef dat het produkt in waarde toenam met een cisiojanus die niet helemaal met zijn kalender overeenkwam, maar er aardig op leek? Het laatste is niet eens zo’n gek idee. Een variant van deze cisiojanus komt namelijk ook voor in een codex die qua opzet niets, maar dan ook niets met de *Natuurkunde* of met de codices H en S te maken heeft: Brussel, K.B. 837-845.²⁵

Ik moet het antwoord op deze vragen schuldig blijven. Ik concludeer alleen dat hij ouder is en dat sommige verschillen daarom mogelijkerwijs kunnen bijdragen aan de datering.

17 De verschillen tussen de cisiojanus en de codices H en S

Met één uitzondering, Gallus, worden alle lokale heiligen ook in de cisiojanus genoemd.

Wel treffen we zes of zeven heiligen in de cisiojanus aan, die we niet vinden in de kalender.

Over Macarius en Servatius hebben we het al gehad; de andere zijn Gertrudis van Nijvel, Brandaan, Pontianus, de Victor van 17 december en misschien Milo.

Uit de Romeinse kalender staan alle geboden feestdagen in de cisiojanus, met uitzondering van Agnes en Maria Magdalena. De geboorte van Maria en de Verheffing van het Heilig Kruis, die in H wel correct, maar in S een dag te vroeg staan, zijn correct weergegeven.

Hoe zit het met de niet-geboden feestdagen?

Ze staan erin. Het lijkt met drie uitzonderingen, maar zeker een is door een kopiistenfout weggewerkt. Het is Sint Lucia op 13 december. Er staat ‘dus’, maar dat is hetzelfde woord als het rijmwoord uit de voorgaande regel. De emendatie in ‘lus’ ligt voor de hand.

²⁴Norbertus, de stichter der Premonstratenzer orde, is pas gecanoniseerd in 1582.

²⁵De inhoudsopgave is te vinden in het *Repertorium*, genoemd in noot 1.

Verder ontbreekt Cecilia op 22 november. Er zijn hier ook fouten gemaakt, en we zouden kunnen veronderstellen, dat zij daardoor is overgeslagen. Alleen, we moeten onder ogen houden, dat zij in de kalender van het Leidse handschrift, L, niet wordt genoemd en het is daarom mogelijk dat ze in de kalenders van S en H is ingevoegd.

De enige van wie we met zekerheid kunnen zeggen dat ze ontbreekt, is Anna op 26 juli. Volgens het *Vollständiges Heiligenlexikon* komt de verering van Anna op in de 13^e eeuw. Ook voor de Nederlanden is dat het geval. “Sint Anna ter Muiden was een der eerste plaatsen van de Nederlandse kuststreek met een Annaverering ... De plaats groeide gedurende de 13^e eeuw uit tot een belangrijke voorhaven van Brugge ... In de 14^e eeuw werd het stadje als overslaghaven door het naburige Sluis overvleugeld ... De verering van Anna kwam op gang in de 13^e eeuw en bereikte haar bloeiperiode in de 15^e en 16^e eeuw. Aanvankelijk werd Anna vooral aangeroepen voor de veiligheid op zee.”²⁶

18 De ontbrekende lokale heiligen

Laten we beginnen met ‘miel’ op 20 september. Noch in het *Vollständiges Heiligenlexikon*, noch in de *Acta Sanctorum* is op die dag iemand genoemd die met die afkorting aangeduid kan worden. Is het een onzinwoord? De cisiojanus bevat verder geen onzinwoorden. De versificator heeft getracht althans grammaticaal goed lopende zinnen te maken. Rijmdwang? Er zijn heel wat Nederlandse woorden die op ‘iel’ uitgaan. Wie zou het dan wel kunnen zijn?

We maken een uitstapje naar de Johannes van 27 januari. Het is niet met zekerheid uit te maken, of het Johannes Chrysostemos betreft of Johannes van Terwaan, of mogelijk beiden. De eerste zou dan de enige Griekse kerkvader zijn die in deze lijst van heiligen is opgenomen. Overigens was hij ook in de Latijnse Christenheid beroemd, omdat hij de moed had de keizer te kapitelen.

Voor geestelijken die bekend waren met de Investituurstrijd, iemand om zijn gedachtenis te vieren. Johannes, bisschop van Terwaan, voerde met straffe hand de hervormingen van Cluny uit. Maar hij is nooit heilig, alleen zalig verklaard. Zijn opvolger, Milo, is wel heilig verklaard. Echter, diens feestdag is 16 juli. Diens opvolger, zijn neef Milo II, overleed op 14 september 1169.²⁷ Op zijn zachtst mogen we zeggen, dat het hier een omstreden heilige betreft, die de kalender niet wenste op te nemen.

Ook Servaas is niet onomstreden. Heilig is hij zeker, maar er is twijfel ten aanzien van zijn politieke correctheid. In de 12^e eeuw wordt verteld, o.a. door *Heinric van Veldeke*, dat hij van Petrus zelf een sleutel kreeg, waarmee ook hij de poort van de hemel kon openen. Dat maakte hem gelijkwaardig aan Petrus zelf. Het was een wapen in de Investituurstrijd, waarmee het kapittel van Sint Servaas zich onafhankelijk verklaarde van de paus en dus de bisschopskeuze overeenkomstig de wensen van de keizer kon maken.²⁸

²⁶ Huub de Jonge, *Sint Anna ter Muiden*, www.meertens.knaw.nl

²⁷ H. van Werveke, *Het bisdom Terwaan van den oorsprong tot het begin der veertiende eeuw. (Met een kaart.)* Gent 1924. De Milo's op pag. 48 en 49.

²⁸ Ludo Jongen, *Hendrik van Veldeke en de hagiografische traditie. Sint Servaas tussen feit en fictie*. In: *Literatuur 11* (1994), pag. 295-6. En: Jos Koldewey, *Sint Servatius, een pion in de politiek van Duitse keizers?* In: *Andere structuren, andere heiligen. Het veranderende beeld van de heilige in de Middeleeuwen. Onder redactie van R.E.V. Stuip en C. Vellekoop*. Utrecht 1983, pag. 217-239.

En dan Brandaan. De geloofwaardigheid van zijn avonturen werd in de 13^e eeuw door schrijvers van gezag, *Vincentius van Beauvais* en *Jacob van Maerlant*, in grote twijfel getrokken.²⁹ Sommige van zijn avonturen stonden zelfs op gespannen voet met de kerkelijke leer. Ook hij is een omstreden heilige.

Macarius is begraven in het Sint-Baafsklooster, nadat Sint Pieter hem geweigerd had. Hij komt niet voor in het *Vollständiges Heiligen-Lexikon*, noch in de *Acta Sanctorum*. Het ontgaat mij een beetje waaraan hij zijn heiligheid te danken had en ik denk dat de samensteller van de kalender hem om die reden heeft geschrapt.

Pontianus komt op deze plaats alleen voor in de cisiojanus van S. H heeft ‘potenciane’. En de feestdag van Pudentiana, ook wel Potentiana genoemd, is 19 mei. Maar... de kalender viert haar op de 17^e, de cisiojanus van H op de 20^e, terwijl de cisiojanus van S haar ook op de 20^e viert. H’s ‘potenciane’ heeft bovendien een lettergreep teveel, al heeft het rijmwoord ‘germeniane’ dat ook. Misschien moeten we deze twee vierlettergrepig ‘(s)jane’ uitspreken? Een andere mogelijkheid: een emendatie is simpel. Vervangen we ‘brandane’ door ‘brandaan’, dan staat Pudentiana in de cisiojanus op 19 mei, waar ze hoort, en klopt het aantal lettergrepen. En omdat dat laatste niet klopte, heeft de kopiist van S er maar ‘ponciane’ van gemaakt. Maar waarom is de kopiist van S niet op die eenvoudige emendatie gekomen?

Hoe dit zij, er is duidelijk geknoeid. Heeft het iets met de populariteit van Brandaan te maken, dat Pudentiana op zijn feestdag is ingevuld?³⁰

Gertrudis van Nijvel. Zender³¹ zegt, dat ze nauwelijks in Vlaanderen werd vereerd. Van der Linden³² zegt dat ze vereerd werd in het bisdom Gent. Had de opdrachtgever iets tegen geleerde vrouwen? Katharina van Alexandrië neemt hij wel op. Had hij iets tegen een heilige uit Franstalig gebied? Er staan onvervalst Franse heiligen in de kalender: Dionysius, Germanus (St. Denis, St. Germain), Hilarius. Had hij iets tegen een heilige die zich heeft doodgevast? Ik weet het niet.

Op Victor hoop ik nog terug te komen.

19 Twee conclusies

Er valt nu bij benadering iets over de datering van de cisiojanus en de kalender te zeggen. De cisiojanus dateert uit een tijd, dat eventuele bezwaren tegen sommige heiligen nog niet relevant waren voor het niveau dat besliste welke in de kalender werden opgenomen, de kalender dateert uit de tijd daarna. Vincent van Beauvais voltooide zijn *Speculum Maius* in 1244. Omstreeks die tijd moet de

²⁹ Clara Strijbosch, *Niets dan de waarheid? De reisverhalen van Brandaan en Marco Polo*. In: *Queste. Tijdschrift over middeleeuwse letterkunde in de Nederlanden*. Jaargang 5 (1998), blz. 8.

³⁰ Juist omdat Macarius, Servatius en Brandaan zo dicht op elkaar staan, heb ik de mogelijkheid overwogen, dat er een stuk aan de legger ontbrak. Maar maximaal 18 dagen midden in een kalendermaand is niet te verenigen met het ontbreken van een bladzijde. Trouwens, dan zou de achterkant ook ontbreken, en dat geldt ook, als een stuk van de bladzijde was uitgescheurd.

³¹ Mathias Zender, *Räume und Schichten mittelalterlichen Heiligenverehrung in ihrer Bedeutung für die Volkskunde. Die Heiligen des mittleren Maaslandes unter Rheinlande in Kultgeschichte und Kultverbreitung*. Dusseldorf 1959.

³² Stijn van der Linden, *De heiligen*, Amsterdam/Antwerpen 1999.

twijfel omtrent de avonturen van Brandaan in intellectuele kringen dus wortel hebben geschoten.

De tweede conclusie is, dat de kopiist of zijn opdrachtgever op de hoogte was van wat er in intellectuele kringen speelde en dat hij dus zelf daartoe behoorde. Hij opereerde ‘theologisch correct’ en de kans is daarom zeer groot dat we te maken hebben met een geestelijke. Maar een, die niet behoorde tot een kloosterorde. Op liturgisch gebruik wijzen ook de vermeldingen van de vigiliën. Al ontbreken de octaven.

20 Sint Lambertus (Lambrecht)

Met de notatie van ‘Sinte Lambrecht’ op 17 september is in beide codices iets vreemds aan de hand. ‘Lambrecht’ is rood onderstreept, wat betekent dat het een geboden feestdag betreft, maar ‘Sinte’ niet. ‘lamb’ in de cisiojanus is niet onderstreept. Moeten we hieruit opmaken, dat zijn feestdag gevierd moest worden op een wijze die tussen een geboden en een niet-geboden dag in stond? Raadpleging van het Leidse handschrift L maakt het nog ingewikkelder. Lambrecht ontbreekt daar in de kalender, maar ‘lamb’ staat in de cisiojanus en rood onderstreept!

Lambrecht was bisschop van Maastricht in het begin van de 8^e eeuw en verzette zich tegen het wereldlijk gezag, waarop hij werd vermoord.

Misschien dat zich nu een tendens gaat aftekenen. Servatius, ook bisschop van Maastricht en beroemder dan Lambrecht, wordt verwijderd, Lambrecht wordt op meer dan gewone wijze gevierd. Servatius – althans in de praktijk – is op de hand van de keizer. Lambrecht verzet zich tegen het wereldlijk gezag en Johannes Chrysosthomos, als gezegd ontleende zijn roem ook aan zijn verzet tegen de keizer. Misschien was Geertrui, uit het geslacht van toen nog Pippiniden daarom niet welkom.

21 Sint Gallen (Gallus)

In de ca. 40 Nederlandstalige kalenders die ik onder ogen heb gehad, heb ik Sint Gallen behalve in deze codices alleen aangetroffen in een getijdenboek, dat volgens W. de Vreese goeddeels is opgesteld naar Geert Groote (Museum Meermanno-Weestrianum 10 F 2). Hij dateert dat ca. 1460 en acht het geschreven in Holland.

Volgens de *Acta Sanctorum* en het *Vollständiges Heiligen-Lexikon* komt zijn verering niet westelijker dan Straatsburg en noordelijker dan Zuid-Beieren. Wat moet hij hier?

Het *Woordenboek van voornamen* van *Van der Schaar* noemt geen Gallen of een naam die daarvan is afgeleid. *Kees Nieuwenhuijsen* kent hem evenmin.³³ We mogen daaruit opmaken, dat de naam in onze streken zeer zelden voorkwam. Vinden we de plaats waar St. Gallen werd vereerd, dan is de kans groot dat we de bestemming van hs S hebben gelocaliseerd.

Er ontbreekt helaas een schakel aan deze hypothese: ik heb die plaats niet gevonden.

³³www.s-gabriel.org.

Twee bijzonderheden: 1. Gallen moet voor de eerste eigenaar een heel bijzondere heilige geweest zijn. Hij viert de dag als geboden feestdag. En 2. In H is *Sinte Gallen* wel in dezelfde hand geschreven, maar met een letter die een fractie kleiner is. Sloeg de kopiist van H in eerste instantie deze heilige over en kreeg hij opdracht die alsnog toe te voegen?

22 De ‘Duitse’ heiligen

Naast Lambrecht en Servatius behoren tot het aartsbisdom Keulen, als ik ze correct heb geïdentificeerd, Valerius van Trier, Victor van Xanten en Apollinaris, wiens (valse) relieken naar Remagen zijn gebracht. Waarom zij?

23 Nog een raadsel

In beide codices staat op 13 juli *S m'gr*. Het zal wel betekenen ‘Sinte Margriet’ en dat het zo is afgekort, zal wel komen omdat er nog meer op deze regel staat. Maar de feestdag van Sint Margriet is 20 juli en geen geboden feestdag. En als zodanig staat deze dag ook in de kalender vermeld. De cisiojanus heeft hem op 20 juli.

Hs L heeft Margriet alleen op 13 juli en als geboden feestdag. Zijn cisiojanus geeft 20 juli aan, maar wel rood onderstreept.

Ik ben geneigd hier niet al te veel betekenis aan te hechten. Ik denk dat de legger van S (en van L) Margriet een week te vroeg hebben geplaatst, dat S dat merkte, maar niet wilde raderen en de feestdag toen op de goede dag geplaatst heeft. L liet de fout staan.³⁴

³⁴De gegevens over de heiligen heb ik ontleend aan de hieronder genoemde boeken en websites. Als ik een link gevonden had met de Nederlanden, heb ik niet verder gezocht. Maar hoever moet je gaan? Voor Sint Adrianus vond ik geen link. Of toch? In een bundel Vlaamse liederen:

Frans de Cort, Zingzang, Brussel 186, staat pag. 50-52 de uitdrukking ‘naar het klooster van Sint Arjaan gaan’ in de betekenis ‘gaan trouwen’. Het lied zal ouder zijn, maar hoeveel ouder? Mag je een stap van enige eeuwen nemen? Goed. De boeken en websites:

J. van der Schaar, Woordenboek van voornamen. Inventarisatie van de doop- en roepnamen met hun etymologie. Utrecht/Antwerpen, z.j. [1964]

www.heiligen-3s.nl

Brigitte Meijns, Aken of Jeruzalem? Het ontstaan en de hervorming van de kanonikale instellingen in Vlaanderen tot circa 1155. Leuven 2000

Joannes Bollandus, Acta Sanctorum. The full text database. 2000 [via de site van de K.B. Den Haag.]

Meermann 10 F 2, een getijdenboek met Utrechtse kalender, volgens De Vreese ca. 1460 noemt Pontiaan op de 14e.

De *Acta Sanctorum* noemt op 9 juli een andere bisschop Pontianus, verder alleen deze. Feestdag 14 januari; op 19 januari geen vermelding. De relieken zijn omstreeks het jaar 960 door bisschop Balderik naar Utrecht overgebracht.

Het *Vollständiges Heiligen-Lexikon* noemt hem op 14 en 19 januari en gaat uitvoerig op hem in op 13 augustus!

Encyclopedie van het Christendom. Katholiek deel. Hoofdredactie Prof. Dr. J.C. Groot. Amsterdam/Brussel 1956

John McCulloh, Martyrologius Excarpsatum: a new text from the early Middle Ages In: *Margot H. King and Wesley M. Stevens, Saints, scholars and heroes. Studies in medieval culture in honour of Charles W. Jones. Minnesota 1979. Dl. 2: pp. 179-237.*

Stijn van der Linden, De heiligen. Amsterdam/Antwerpen, 1999.

Johann Evangelist Stadler, Vollständiges Heiligen-Lexikon [via Google].

24 Localisering op grond van de heiligenkalender II

Ter vermijding van misverstand: Clarisse en mevrouw Jansen-Sieben hebben onomstotelijk bewezen, dat de tekst geschreven is in of in de onmiddellijke omgeving van Gent.³⁵ De codices zouden in theorie elders kunnen zijn vervaardigd.

S heeft de typisch Gentse heiligen Amalberga en Veerle. Macarius, ook met Gent verbonden, ontbreekt, komt wel in de cisiojanus voor. Dat is een aanwijzing dat S bestemd was voor een Gentenaar of een Gentse instelling. Wat moet een gewoon burger echter met aantekeningen betreffende de vigiliën?

De heiligen Franciscus en Dominicus ontbreken. Dus niet voor een klooster van een van hun orden; liever voor een instelling die met deze heiligen – toch geen kleine jongens – niets te maken wilde hebben. En ook niet voor de Benedictijnen: immers, de sterfdag van Benedictus is geen geboden feestdag. Augustijnen? Geen vermelding van zijn feestdag op 28 augustus, evenmin op 24 april.

Wat blijft er dan over?

S is met zijn prachtige illustraties een buitengewoon dure codex. We moeten dus een opdrachtgever zoeken die kapitaalkrachtig is.

We leven in de tijd van de Leliaerts en de Klauwaerts. De laatsten waren de volkspartij; de dominicanen en franciscanen waren op hun hand.³⁶ De Leliaerts waren de ‘kapitalisten’.

Kanunniken waren meestal afkomstig uit zeer gegoede families.

Het is jammer dat de archieven van het Sint-Veerlekapittel verloren zijn gegaan.

De Gentse heiligen ontbreken in H. Over de opdrachtgever van deze codex durf ik geen enkele suggestie te doen.

³⁵Clarisse blz. 37 vlgg; Jansen-Sieben blz. 66.

³⁶Fr. Blockmans, *Het Gentsche stadspatriciaat tot omstreeks 1302. Antwerpen/'s-Gravenhage 1938.* en Fr. Blockmans, *Gent tot omstreeks 1336. De voorbereiding van een groote tijd.* Amsterdam, z.j. [1942], p. 75-6: Het is, bijvoorbeeld, niets uitzonderlijks dat de Bedelorden, vooral Minderbroeders en Preekheren, in de tweede helft der XIIIe eeuw sympathiek stonden tegenover de “demokratische” verzuchtingen van de Gentsche kleine burgerij en van het draperieproletariaat, terwijl de “oude kloosters” en de seculiere geestelijkheid het veeleer met de bestaande sociale orde hielden.

BIJLAGE 1
DE KALENDERS
UIT DE
NATUURKUNDE VAN HET GEHEEL-AL

Hs KAW XVI K.B. 's-Gravenhage*

Hs S Clarisse en Jansen-Sieben

Onvolkomenheden in mijn transcriptie

De eerste letter in de kolom met de feestdagen is vaak een tussenvorm tussen hoofdletter en onderkast: onderkast, maar niet helemaal onderkast. Ik vrees, dat mijn translitteratie niet helemaal van willekeur is vrij te pleiten.

i of j? Soms staat in een opsomming van i's aan de laatste een haaltje. Dat haaltje staat er echter soms ook aan het eind van een woord dat op een andere letter eindigt. Ik heb daarom consequent voor i gekozen.

Wat tussen ronde haakjes staat of met een of met een voetnoot is aangegeven, staat niet in het handschrift, maar zijn toevoegingen van mij.

Ik heb mijn best gedaan, maar vlei mij niet met de gedachte, dat mijn weergave foutloos is.

*<https://galerij.kb.nl/kb.html#/en/dernaturenbloeme/>

(januari)

(folio 1R)

		KL	laumaent heuet .xxxi. daghe de mane .xxx. daghe	
(1)	iii	A	Jaers dach	Hier verbiet laten vp deerste wile
(2)		b	vi	
(3)	xi	c	v	
(4)		d	iiii	Sinte verilden dach
(5)	xix	e	iii	
(6)	viii	f	ii	dortiendach
(7)		g	Noñ	
(8)	xvi	A	viii	
(9)	v	b	vii	
(10)		c	vi	
(11)	xiii	d	v	
(12)	ii	e	iiii	
(13)		f	iii	
(14)	x	g	ii	van sporkelle
(15)		A	Idus	
(16)	xviii	b	xix	
(17)	vii	c	xviii	Sinte anthonis dach
(18)		d	xvii	
(19)	xv	e	xvi	
(20)	iiii	f	xv	Sinte fabiaens dach
(21)		g	xiiii	Sinte agnieten dach
(22)	xii	A	xiii	Sinte vincentis dach
(23)	i	b	xii	
(24)		c	xi	
(25)	ix	d	x	Sinte pauwels dach
(26)		e	ix	Hier verbiet laten vp de .vi. wile
(27)	xvii	f	viii	Sinte jhans dach
(28)	vi	g	vii	
(29)		A	vi	Sinte valeris dach
(30)	xiiii	b	v	
(31)	iii	c	iiii	

Jaers Dach van verilt
dortien dach ghi dan hebbē silt
Kalenden anthoniis fabi
vincentes . paules Ian mit valei

(februari)

(folio 1V)

	KL		Sporkelle heuet .xxviii daghe de mane .xxxi. daghe
(1)	d	iiii	Sinte briden dach
(2)	xi	iii	Onser vrouwen lichtmesse
(3)	xix	ii	Sinte blasiis dach
(4)	viii	Noñ	Hier verbiet laten op die .viii. wile
(5)	A	viii	Sinte aghaten dach
(6)	xvi	vii	Sinte amants dach
(7)	v	vi	
(8)	d	v	
(9)	xiii	iiii	Sinte auberts dach*
(10)	ii	iii	
(11)		ii	
(12)	x	A Idus	
(13)		xvii	
(14)	xviii	xvi	van maerte
(15)	vii	xv	
(16)		xiiii	
(17)	xv	xiii	
(18)	iiii	xii	
(19)	A	xi	Sinte iuliens
(20)	xii	x	
(21)	i	ix	
(22)	d	viii	Sinten pieter
(23)	ix [†]	vii	
(24)	f	vi	Sinte mathiis
(25)	xvii	v	
(26)	vi	A iiii	hiervbiet laten vp die .xii. wile [‡]
(27)		iii	
(28)	xiiii	ii	

Bri licht blasiis aecht
Sporkel. auber vbcht te hant
kalenden maerts dan iulien saen
pieter matthiis moeder staen

*Staat er een streepje boven de u van auberts? Op de film meende ik dat te zien, in het handschrift echter niet.

[†]Er stond eerst xix. De eerste x is verwijderd, evenals de viii van de volgende regel. Misschien strekte de fout zich zelfs uit tot de vi.

[‡]hierbiet staat aan elkaar. De v en het afkortingsteken zijn tussen de r en de b erboven geschreven.

(maart)

(folio 2R)

KL

maerte heeft .xxxi. daghe
de mane .xxx. daghe

(1)	iii	d		Hier verbiet laten op die derde wile
(2)		e	vi	
(3)	xi	f	v	
(4)		g	iiii	
(5)	xix	A	iii	
(6)	viii	b	ii	Sinte victoris dach
(7)		c	Noñ	
(8)	xvi	d	viii	
(9)	v	e	vii	
(10)		f	vi	
(11)	xiii	g	v	
(12)	ii	A	iiii	Sinte grigorius dach
(13)		b	iii	
(14)	x	c	ii	Euen macht
(15)		d	Idus	
(16)	xviii	e	xvii	
(17)	vii	f	xvi	
(18)		g	xv	
(19)	xv	A	xiiii	
(20)	iiii	b	xiii	
(21)		c	xii	Sinte benedictus dach
(22)	xii	d	xi	
(23)	i	e	x	Adaem was hier ghemaect
(24)		f	ix	
(25)	ix	g	viii	Onser vrouwen dach
(26)		A	vii	
(27)	xvii	b	vi	
(28)	vi	c	v	Hier verbiet laten op die .v. wile
(29)		d	iiii	
(30)	xiiii	e	iii	
(31)	iii	f	ii	

In maerte sinte victoriin
daerna sal grigorius siin
ka gh'truud ende benedictus
Mariē dach hebdi aldus

T e half maerte dat so valt
R echt daer so es euen nacht
D e sonne recht d'oest vp gaet
E ñ te alf spelmaent dat vstaet
D iit ne doetsi gheene' tiit vandē jare
D an tote desen tiden dare

(april)

(folio 2V)

KL

apriil heuet .xxx. daghe

De mane .xxix. daghe

(1)		g		
(2)	xi	A	iiii	
(3)		b	iii	
(4)	xix	c	ii	Sinte ambrosis dach
(5)	viii	d	Noñ	
(6)	xvi	e	viii	
(7)	v	f	vii	
(8)		g	vi	
(9)	xiii	A	v	Sinte mariẽ egipt' dach
(10)	ii	b	iiii	Hier verbiet laten vp de eerste wi*
(11)		c	iii	
(12)	x	d	ii	
(13)		e	Idus	
(14)	xviii	f	xviii	van meye
(15)	vii	g	xvii	
(16)		A	xvi	
(17)	xv	b	xv	
(18)	iiii	c	xiiii	Sinte ursmaren dach
(19)		d	xiii	
(20)	xii	e	xii	hier v'biet latẽ vp de ix.wile
(21)	i	f	xi	
(22)		g	x	
(23)	ix	A	ix	Sinte Ioriis dach
(24)		b	viii	
(25)	xvii	c	vii	Sinte marcus dach
(26)	vi	d	vi	
(27)		e	v	
(28)	xiiii	f	iiii	
(29)	iii	g	iii	
(30)		A	ii	

In sporkelle ambrosius is
Een marie volcht dis
kalendenter ursmaer bi liste
Ioriis **marcus** ewangeliste

*De i eindigt precies daar, tussen de twee lijntjes, waar de eerste letter van de tweede kolom zou moeten beginnen. Durfde de kopiist niet verder? Elders doet hij dat wel.

(mei)

(folio 3R)

	KL		meye heuet .xxxi. daghe De mane .xxx. daghe philips ende sinte iacobs dach
(1)	xi	b	
(2)		c	vi
(3)	xix	d	v Der heligher cruce ⁿ dach*
(4)	viii	e	iiii
(5)		f	iii Sinte ylariis dach
(6)	xvi	g	ii Sinte ians dach
(7)	v	A	Noñ
(8)		b	viii
(9)	xiii	c	vii
(10)	ii	d	vi
(11)		e	v
(12)	x	f	iiii
(13)		g	iii
(14)	xviii	A	ii
(15)	vii	b	Idus
(16)		c	xvii van wedemaende
(17)	xv	d	xvi Sinte potencianē dach
(18)	iiii	e	xv
(19)		f	xiiii
(20)	xii	g	xiii
(21)	i	A	xii
(22)		b	xi
(23)	ix	c	x
(24)		d	ix
(25)	xvii	e	viii Sinte urbaens dach. Hier v̇biet latē op de .x. wile
(26)	vi	f	vii
(27)		g	vi
(28)	xiiii	A	v Sinte germeins dach
(29)	iii	b	iiii
(30)		c	iii
(31)	xi	d	ii

philips cruce hil ian
ḋna machariis volcht seruaes an
ka brandane ponciane
naest vrbaen volgt germeniane

*Na ‘dach’ staat een teken dat lijkt op een grote onderkast-d. Links daarvan staat een punt, rechts, iets lager ook een punt, hoger, langs de schuin oplopende poot twee vlaggetjes of twee vierkantjes met dunne lijntjes aan de poot verbonden. Het is die dag het feest van de Inventio.

(juni)

(folio 3V)

KL

Ghersmaent heuet .xxx. daghe

De mane .xxix. daghe

(1)		e		
(2)	xix	f	iiii	
(3)	viii	g	iii	Sinte marceels dach
(4)	xvi	A	ii	
(5)	v	b	Noñ	
(6)		c	viii	Sinte godewalen dach
(7)	xiii	d	vii	
(8)	ii	e	vi	
(9)		f	v	
(10)	x	g	iiii	
(11)		A	iii	Hier v̇biet laten op de .vi. wile
(12)	xviii	b	ii	
(13)	vii	c	Idus	
(14)		d	xviii	van hoymaende den lanxstē dach
(15)	xv	e	xvii	
(16)	iiii	f	xvi	
(17)		g	xv	
(18)	xii	A	xiiii	
(19)	i	b	xiii	
(20)		c	xii	
(21)	ix	d	xi	
(22)		e	x	
(23)	xvii	f	ix	vigeliē
(24)	vi	g	viii	Sinte Ians misse
(25)		A	vii	
(26)	xiiii	b	vi	
(27)	iii	c	v	Sinte niclaes dach
(28)		d	iiii	vigeliē
(29)	xi	e	iii	Sinte pieter eñ sinte pauwels dach
(30)		f	ii	De bedenkenesse Sinte pauwels
		*		

Ghersmaent marcel's dach

Godewels men dan tellen mach

Kalant hier doe me sieter

Sent ~~ians dach~~ dan niclaes ~~piet~~[†]

*Hieronder een 'g' weggeradeerd.

[†]ians dach en piet zijn met zwart geschreven. Midden door de woorden is met rood een streep getrokken.

(juli)

(folio 4R)

KL hoymaent heeft .xxxi. daghe
De mane .xxx. daghe

(1)	xix	g		
(2)	viii	A	vi	
(3)		b	v	Sinte maes dach
(4)	xvi	c	iiii	Sinte martiin
(5)	v	d	iii	
(6)		e	ii	
(7)	xiii	f	Noñ	Hier gaen die hont daghen in
(8)	ii	g	viii	
(9)		A	vii	
(10)	x	b	vi	Sinte amelberghen dach
(11)		c	v	
(12)	xviii	d	iiii	
(13)	vii	e	iii	Hier v̇biet laten vp de .x. wile S ṁgṙ *
(14)		f	ii	
(15)	xv	g	Idus	
(16)	iiii	A	xvii	van oeste
(17)		b	xvi	
(18)	xii	c	xv	Sinte arnouts dach
(19)	i	d	xiiii	
(20)		e	xiii	Sinte margrietē dach
(21)	ix	f	xii	
(22)		g	xi	Sinte Mȧṁaġ hir v̇biet laten.op die anḋwile
(23)	xvii	A	x	
(24)	vi	b	ix	Sinte kerstinen dach vigelie
(25)		c	viii	Sinte Iacobs dach
(26)	xiiii	d	vii	Sinte annen dach
(27)	iii	e	vi	De .vii. slapers dach
(28)		f	v	
(29)	xi	g	iiii	
(30)	xix	A	iii	
(31)		b	ii	

hoymaent maes martiin[†] maes
hondaghe .amelberghe is daer
kalen arnout margriet
Kerst **Iacob** slapers uolgen na

*Is dit een afkorting van Sinte Margriet? Zie echter 20 juli. Het eerste afkortingsteken staat overigens niet achter, maar boven de m.

[†]martiin is inderdaad in zwart.

(augustus)

(folio 4V)

KL

			Oestmaent heuet .xxxi. daghe
			De mane xxx. daghe
			Ś pieters dach quaet late .i.ŵ
(1)	viii	c	
(2)	xvi	d	iiii
(3)	v	e	iii
(4)		f	ii
(5)	xiii	g	Noñ
(6)	ii	A	viii
(7)		b	vii
(8)	x	c	vi
(9)		d	v
			vigelie van spelmaende
(10)	xviii	e	iiii
			Sinte laureins
(11)	vii	f	iii
			h
(12)		g	ii
			Hier gaen vut die hontdaghe
(13)	xv	A	Idus
(14)	iiii	b	xix
			vigelie
(15)		c	xviii
			Onser vrouwen dach
(16)	xii	d	xvii
(17)	i	e	xvi
(18)		f	xv
(19)	ix	g	xiiii
(20)		A	xiii
(21)	xvii	b	xii
(22)	vi	c	xi
(23)		d	x
			vigelie
(24)	xiiii	e	ix
			Sinte btelmeus dach
(25)	iii	f	viii
			Hier vbiet laten op die and wile
(26)		g	vii
(27)	xi	A	vi
(28)	xix	b	v
(29)		c	iiii
			Sinte ians dach
(30)	viii	d	iii
(31)		e	ii

pieter* steffaen in oghest staet donaet
dan laureins[†] daer staet
Ka maria ontzaghe enden
Na btelmeus suldi Ian venden

*pieter in zwart.

[†]laureins ook, maar daar staat weer een rode streep door.

(september)

(folio 5R)

	KL		Spelmaent. heeft .xxx. daghe De mane .xxix daghe
(1)	xvi	f	Sinte gillis
(2)	v	g	iiii
(3)		A	iii Hier v̇biet laten op de derde wile
(4)	xiii	b	ii
(5)	ii	c	Noñ Sinte bertiins dach
(6)		d	viii
(7)	x	e	vii Onser vrouwen dach
(8)		f	vi
(9)	xviii	g	v
(10)	vii	A	iiii
(11)		b	iii
(12)	xv	c	ii
(13)	iiii	d	Idus
(14)		e	xviii der heligh ⁷ cruce ⁷ dach
(15)	xii	f	xvii
(16)	i	g	xvi Euen nacht
(17)		A	xv Sinte lambrecht
(18)	ix	b	xiiii
(19)		c	xiii
(20)	xvii	d	xii vigelie. Hier v̇biet latē op de iii. ẇ
(21)	vi	e	xi Sinte matheus dach
(22)		f	x
(23)	xiiii	g	ix
(24)	iii	A	viii
(25)		b	vii
(26)	xi	c	vi
(27)	xix	d	v
(28)		e	iiii
(29)	viii	f	iii Sinte michiels dach
(30)		g	ii

Gielis spelmaent bertiin gheeft
maria dach dan heeft
cruce nacht lambr⁷ dit wel miel*
matheus[†] apostele dan telle ~~michiel~~

*Dit woord eindigt op iel, zonder twijfel. Daarvoor staan drie poten zoals bij de m, maar de tweede en derde poot zijn niet verbonden. De derde is beslist geen i, er staat geen haaltje boven. Ik heb dus toch maar voor miel gekozen. In H staat heel duidelijk miel, maar veel zegt dat natuurlijk niet.

[†]mathe en daarachter het op een vraagteken gelijkende afkortingsteken voor us.

(oktober)

(folio 5V)

KL

Demaent van bamisse heuet .xxxi. d
Die mane .xxx.. daghe

(1)	xvi	A		
(2)	v	b	vi	
(3)	xiii	c	v	Hier vbiet laten vp die .v. wile
(4)	ii	d	iiii	Sinte appollinaers
(5)		e	iii	
(6)	x	f	ii	
(7)		g	Noñ	
(8)	xviii	A	viii	
(9)	vii	b	vii	Sinte deniis dach
(10)		c	vi	
(11)	xv	d	v	
(12)	iiii	e	iiii	
(13)		f	iii	Sinte adriaens dach
(14)	xii	g	ii	
(15)	i	A	Idus	
(16)		b	xvii	Sinte gallen
(17)	ix	c	xvi	
(18)		d	xv	Sinte lucas dach
(19)	xvii	e	xiiii	
(20)	vi	f	xiii	
(21)		g	xii	d .xi ^m magheden dach*
(22)	xiiii	A	xi	Hier verbiet laten. vp die .ix. wil
(23)	iii	b	x	
(24)		c	ix	
(25)	xi	d	viii	Sinte crspiins dach
(26)	xix	e	vii	
(27)		f	vi	vigelie
(28)	viii	g	v	Sinte simoen Iude
(29)		A	iiii	
(30)	xvi	b	iii	
(31)	v	c	ii	Sinte quintiins dach. vigelie

Bamisse apol moete staen
Deniis daerna adriaen
kalen luucs dach mit elf dusin
Crispiin dan ~~symoen~~ mit quintiin

*In het handschrift staat de m een halve regel hoger.

(november)

(folio 6R)

KL

			De maent van alre heligē misse .xxx. daghe.De mane .xxix daghe
(1)	d		alre helighen dach
(2)	xiii	e	alre sielen dach
(3)	ii	f	
(4)		g	
(5)	x	A	Noñ Hier v̄biet latē vp de .viii. wile
(6)		b	
(7)	xviii	c	Sinte ledenaerts dach
(8)	vii	d	
(9)		e	
(10)	xv	f	
(11)	iiii	g	Sinte martiins dach
(12)		A	ii Sinte brixis dach
(13)	xii	b	Idus van slachmaende
(14)	i	c	
(15)		d	
(16)	ix	e	
(17)		f	
(18)	xvii	g	
(19)	vi	A	xiii Sinte lisebettē dach
(20)		b	
(21)	xiiii	c	
(22)	iii	d	Sinte celien dach
(23)		e	Sinte clements dach
(24)	xi	f	Sinte katerinen dach
(25)	xix	g	
(26)		A	vi
(27)	viii	b	v
(28)		c	iiii Hier v̄biet laten op de .iiii. wile
(29)	xvi	d	iii vigelie
(30)	v	e	ii Sinte andries

al hylych daer set ic
ledenaert mit ~~martin~~ bric*
~~Clement~~ kalendē slachmaent lisebettē dan*
Clement ~~katerine~~ met an

*bric en lisebettē dan zijn er misschien later bijgeschreven. Ik twijfel, durf geen uitspraak te doen.

(december)

(folio 6V)

KL

Slachmaent heuet .xi. daghe
De mane .xxx. daghe

(1)		f		Sinte loys dach
(2)	xiii ii	g	iiii	
(3)		A	iii	
(4)	x	b	ii	Sinte barberen dach
(5)		c	Noñ	
(6)	xviii	d	viii	Sinte nyklaes dach
(7)	vii	e	vii	Hier vbiet te laten op deerste wile
(8)		f	vi	Onser vrouwen dach
(9)	xv	g	v	
(10)	iiii	A	iiii	
(11)		b	iii	
(12)	xii	c	ii	
(13)	i	d	Idus	Sinte lucien dach
(14)		e	xix	Sinte nichasis dach
(15)	ix	f	xviii	
(16)		g	xvii	
(17)	xvii	A	xvi	Sinte victors dach
(18)	vi	b	xv	
(19)		c	xiiii	
(20)	xiiii	d	xiii	vigelie
(21)	iii	e	xii	Sinte thomaes dach
(22)		f	xi	hier vbiet latē op de .vi. wile
(23)	xi	g	x	
(24)	xix	A	ix	vigelie
(25)		b	viii	kerstdach
(26)	viii	c	vii	Sinte stephaens dach
(27)		d	vi	Sinte jans dach
(28)	xvi	e	v	alre kinder dach
(29)	v	f	iiii	Sinte thomaes van cantelbghe
(30)		g	iii	
(31)	xiii	A	ii	Sinte silvester

loy slachmaent. barbar ~~elaes~~ dus
~~marien~~ volghet dus
Nichasis victor hebben ~~thomaes~~ wil
Dan ~~kerste ian kint~~ thomaes sil

Hs 76 E 4 K.B. 's-Gravenhage*

Hs H Clarisse en Jansen-Sieben

Onvolkomenheden in mijn transcriptie

De eerste letter in de kolom met de feestdagen is vaak een tussenvorm tussen hoofdletter en onderkast: onderkast, maar niet helemaal onderkast. Ik vrees, dat mijn translitteratie niet helemaal van willekeur is vrij te pleiten.

i of j? Wat doe je als in een opsomming iii de derde i langer is dan de tweede, maar even lang als de eerste? Mijn weergave is dus niet vrij van willekeur. De i's in de tekst hebben geen puntjes, die in de Romeinse cijfers soms wel en soms niet. In de tekst nooit ii, maar consequent ij.

Wat in het handschrift met andere hand is geschreven, is weergegeven met een andere lettervorm. Ik heb aangenomen dat de namen der maanden van dezelfde hand zijn als de andere toevoegingen, maar de mogelijkheid dat deze van een derde hand zijn, acht ik niet uitgesloten.

Wat tussen ronde haakjes staat of met een of met een voetnoot is aangegeven, staat niet in het handschrift, maar zijn toevoegingen van mij.

Ik heb mijn best gedaan, maar vlei mij niet met de gedachte, dat mijn weergave foutloos is.

*<https://galerij.kb.nl/kb.html#/nl/dernaturenbloeme2/>

januarius

(folio 1R)

KL

Laumaent heuet xxxi daghe

De mane xxx. daghe

(1) iij **A** Jaers dach hier verbiet latē vp deerste wile

(2) b vi

(3) xi c v

(4) d iij

(5) xix e ij

(6) viij f ij Dortiendach

(7) g Noñ

(8) xvi **A** viij

(9) v b vij

(10) c vi

(11) xij d v

(12) ij e iij

(13) f iii

(14) x g ij van sporkelle

(15) **A** Idus

(16) xvij b xix

(17) vij c xviii Sinte anthonis dach

(18) d xvii

(19) xv e xvi

(20) iij f xv Sinte fabiaens dach

(21) g xiiij Sinte agnieten dach

(22) xij **A** xij Sinte vincentis dach

(23) i b xij

(24) c xi

(25) ix d x Sinte pauwels dach Hier verbiet laten vp de vi wile

(26) e ix

(27) xvij f viij Sinte Jans dach

(28) vi g vij

(29) **A** vi Sinte valeris dach

(30) xiiij b v

(31) iij c iij

Jaers dach van verilt

Dortien dach ghi dan hebbē silt

kalenden anthonijs fabi

vincentes paules Jan mit valei

februarius

(folio 1V)

KL

			Sporkelle heuet xxviiij daghe
			De mane xxxi. daghe
(1)	d	iiij	Sinte brigiden dach
(2)	xi	e iiij	Onser vrouwen lichtmesse
(3)	xix	f ii	Sinte blasij's dach
(4)	viii	g Noñ	Hier verbiet laten vp die .viiij. wile
(5)		A viii	Sinte aghaten dach
(6)	xvi	b vii	Sinte amants dach
(7)	v	c vi	
(8)		d v	
(9)	xiii	e iiij	Sinte auberts dach
(10)	ii	f iii	
(11)		g ii	
(12)	x	A Idus	
(13)		b xvii	
(14)	xviiij	c xvi	van maerte
(15)	vij	d xv	
(16)		e xiiii	
(17)	xv	f xiii	
(18)	iiii	g xii	
(19)		A xi	Sinte Juliens
(20)	xij	b x	
(21)	i	c ix	
(22)		d viii	Sinte pieter
(23)	ix	e vij	
(24)		f vi	Sinte mathijs
(25)	xvii	g v	
(26)	vi	A	Hier verbiet laten vp die .xii. wile
(27)		b	
(28)	xiii	c	

Bri licht blasij's aecht
Sporkel auber vbcht te hant
kalenden maerts dan iulien saen
pieter matthijs moeder* staen

*Onder moet van moeder is iets weggeradeerd. Er schijnt iets roods door en omheen. Heeft er iets met rood gestaan of zien we door het dunner geworden perkament het rood van paules van 1R?

martius

(folio 2R.)

KL

maerte heeft xxxi daghe
de mane xxx daghe

(1)	iiij	d	Hier verbiet laten vp die dorde wile
(2)	e	vi	
(3)	xi	f	v
(4)	g	iiiij	
(5)	xix	A	iiij
(6)	viiij	b	ij
(7)	c	Noñ	Sinte victoris dach
(8)	xvi	d	viiij
(9)	v	e	vij
(10)	f	vi	
(11)	xiiij	g	v
(12)	ij	A	iiiij
(13)	b	iiij	Sinte gregorius dach
(14)	x	c	ij
(15)	d	Idus	Euen macht
(16)	xviiij	e	xvij
(17)	vij	f	xvi
(18)	g	xv	
(19)	xv	A	xiiiij
(20)	iiii	b	xiiij
(21)	c	xij	Sinte benedictus dach
(22)	xij	d	xi
(23)	i	e	x
(24)	f	ix	Adaem was hier ghemaect
(25)	ix	g	viii
(26)	A	vij	Onser vrouwen dach
(27)	xvij	b	vi
(28)	vi	c	v
(29)	d	iiii	Hier verbiet laten op die .v. wile
(30)	xiiiij	e	iii
(31)	iii	f	ii

In maerte sinte victoriin
Daer na sal gregorius sijn
ka gheertruud eñ benedictus
marien dach hebdi aldus

Te half maerte dat so valt
R echt daer so es euen nacht*
De sonne recht deerst vp gaet
Eñ te alf spelmaent dat vstaet
Dit ne doetsi gheenē tiit vandē jare
Dan tote desen tiden dare

*In deze regel is ruimte tussen de eerste letter en de tweede. In de andere niet.

april

(folio 2V)

KL

Aprijl* heuet xxx daghe
De mane xxix daghe

(1)		g	
(2)	xi	A iiij	
(3)		b iii	
(4)	xix	c ij	Sinte ambrosis dach
(5)	viii	d Noñ	
(6)	xvi	e viii	
(7)	v	f vij	
(8)		g vi	
(9)	xiii	A v	Sinte marië egipt' dach
(10)	ij	b iiij	Hier verbiet laten vp de eerste wile
(11)		c iii	
(12)	x	d ii	
(13)		e Idus	
(14)	xviii	f xvij	van meye
(15)	vij	g xvi	
(16)		A xvi	
(17)	xv	b xv	
(18)	iiij	c xiiij	Sinte vrsmaren dach
(19)		d xij	
(20)	xij	e xij	hier vbiet latē vp de ix wile
(21)	i	f xi	
(22)		g x	
(23)	ix	A ix	Sinte Iorijs dach
(24)		b viii	
(25)	xvij	c vii	Sinte marcus dach
(26)	vi	d vi	
(27)		e v	
(28)	xiiij	f iiij	
(29)	iii	g iii	
(30)		A ii	

In sporkelle Ambrosius is
Een marie volcht dis
kalendenter vrsmaer bi liste
Jorijs **marcus** ewangeliste

*Er stond Aprijl. De kopiist verbeterde door een r in de bovenruimte tussen de p en de eerste i te schrijven.

KL

			meye heuet xxxi daghe De mane xxx.. daghe Philips ende sinte iacobs dach
(1)	xi	b	
(2)		c	vi
(3)	xix	d	v Der heiligher cruce[n] dach*
(4)	viii	e	iiii
(5)		f	ij Sinte ylarijs dach
(6)	xvi	g	ij Sinte Jans dach
(7)		A	Noñ
(8)		b	vij
(9)	xiii	c	vii
(10)	ii	d	vi
(11)		e	v
(12)	x	f	iiij
(13)		g	ij
(14)	xviiij	A	ii
(15)	vij	b	Idus
(16)		c	xvij van wedemaende
(17)	xv	d	xvi Sinte potencianē dach
(18)	iiij	e	xv
(19)		f	xiiij
(20)	xij	g	xiii
(21)	i	A	xij
(22)		b	xi
(23)	ix	c	x
(24)		d	ix
(25)	xviij	e	vij Sinte vrbaens dach Hier uerbiet laten op de .x. wile
(26)	vi	f	vij
(27)		g	vi
(28)	xiiij	A	v Sinte germeins dach
(29)	iii	b	iiij
(30)		c	ij
(31)	xi	d	ii

Philips cruce hil ian
D'na macharis volcht seruaes an
ka brandane potenciane
naest vrbaen volgt germeniane

*Na dach staat het teken voor een dies egyptiacus.

junius

(folio 3V)

KL

Ghersmaent heuet xxx daghe
De mane xxix daghe

(1)	e		
(2)	xix	f	iiii
(3)	viii	g	iii
			Sinte marceels dach
(4)	xvi	A	ii
(5)	v	b	Noñ
(6)		c	viiij
			Sinte godewalen dach
(7)	xiii	d	vii
(8)	ii	e	vi
(9)		f	v
(10)	x	g	iiij
(11)		A	iii
			Hier verbiet laten vp de vi wile
(12)	xviii	b	ij
(13)	vij	c	Idus
(14)		d	xviii
			Van hoymaende den lanxstē dach <i>Cunere v̇ginis</i> *
(15)	xv	e	xvii
(16)	iiij	f	xvi
(17)		g	xv
(18)	xii	A	xiiii
(19)	i	b	xiii
(20)		c	xii
(21)	ix	d	xi
(22)		e	x
(23)	xviij	f	ix
			Vigelie
(24)	vi	g	viiij
			Sinte ians misse†
(25)		A	vii
			lebuini cff‡
(26)	xiiii	b	vi
(27)	iii	c	v
			Sinte niclaes dach
(28)		d	iiii
			Vigelie
(29)	xi	e	iii
			Sinte pieter eñ ẛ pouwels dach
(30)		f	ii
			De bedenkenesse Sinte pauwels

Ghersmaent marcel's dach
Godewels men dan tellen mach
Kalant hier doe me sieter
Sent ians dach dan niclaes pieter

*Met andere hand gescheven. Het afkortingsteken staat in het hs. boven de v.

†Recht onder Vigelie

‡Ws zelfde hand als Cunere virginis

julius

(folio 4R)

KL

Hoymaent heeft. xxxi daghe
De mane xxx daghe

(1)	xix	g	
(2)	vij	A	vi <i>onser vrouwen dach visitatio*</i>
(3)		b	v Sinte maes dach
(4)	xvi	c	iiij Sinte martijn
(5)	v	d	iii
(6)		e	ii
(7)	xiii	f	Noñ Hier gaen die hont daghen in
(8)	ij	g	viii
(9)			A vii
(10)	x	b	vi
(11)		c	v
(12)	xviii	d	iiij
(13)	vij	e	iii Hier vbiet laten vp de x wile S mg [†]
(14)		f	ii
(15)	xv	g	Idus
(16)	iiij	A	xvii van oeste
(17)		b	xvi
(18)	xii	c	xv Sinte arnouts dach
(19)	i	d	xiiij
(20)		e	xiii Sinte margrietē dach
(21)	ix	f	xii
(22)		g	xi Sinte ma [†] magda. [‡] Hier verbiet laten vp die and'wile
(23)	xvij	A	x
(24)	vi	b	ix Sinte kerstinen dach Vigelie
(25)		c	viii Sinte Iacobs dach
(26)	xiiij	d	vii Sinte annen dach
(27)	iii	e	vi De vij slapers [§]
(28)		f	v
(29)	xi	g	iiii
(30)	xix	A	iii
(31)		b	ij

Hoymaent maes martijn maes
hondaghe amelberghe is daer
kalen arnout margriet
kerst **Jacob** slapers uolghen na

*Ws. in de hand van *Cunere virginis*. Er staat een tilde boven *io* iets als *it*. erachter.

[†]Is dit een afkorting van Sinte Margriet? Zie echter 20 juli. Het eerste afkortingsteken staat overigens niet achter, maar boven de *m*, het tweede boven de *r*.

[‡]Zelfde afkortingsteken weer boven de *r*.

[§]Deze vier feestdagen staan iets naar rechts. De eerste begon met Sint op de goede plaats. Ik denk dat de kopiist toen een vlek heeft gemaakt, deze heeft weggeradeerd en op een onbeschadigde plek opnieuw is begonnen.

(folio 4V)

KL

Oestmaent heuet xxxi daghe
De mane xxx. daghe
S' pieters dach quaet late* i.w

(1)	viii	c	S' pieters dach	quaet late* i.w
(2)	xvi	d		
(3)	v	e	Sinte stephaens dach	
(4)		f		
(5)	xiii	g	Noñ	
(6)	ii	A	viii	
(7)		b	vij	Sinte donaes
(8)	x	c	vi	
(9)		d	v	Vigelie van spelmaende
(10)	xviii	e	iiii	Sinte laureins
(11)	vii	f	iii	
(12)		g	ii	Hier gaen vut die hontdaghe
(13)	xv	A	Idus	
(14)	iiii	b	xix	Vigelie
(15)		c	xviii	Onser vrouwen dach
(16)	xij	d	xvii	
(17)	i	e	xvi	
(18)		f	xv	
(19)	ix	g	xiiij	
(20)		A	xiii	
(21)	xvii	b	xij	
(22)	vi	c	xi	
(23)		d	x	Vigelie
(24)	xiiii	e	ix	Sinte btelmeus dach
(25)	ijj	f	viiij	Hier vbiet laten op die and wile
(26)		g	vij	
(27)	xi	A	vi	
(28)	xix	b	v	
(29)		c	iiiij	Sinte ians dach
(30)	viii	d	ijj	
(31)		e	ij	

pieter steffaen in oghest staet donaet
Den laureins daer staet
ka maria hontdaghe enden
Na 'btelmeus suldi ian venden

*Er staat ook geen afkortingsteken.

september

(folio 5R)

KL

Speelmaent heeft xxx daghe

De mane xxix

(1)	xvi	f		Sinte Gillis
(2)	v	g	iiij	
(3)		A	iii	Hier verbiet laten vp de derde wile
(4)	xiii	b	ii	
(5)	ii	c	Noñ	Sinte bertijns dach
(6)		d	viii	
(7)	x	e	vij	Onser vrouwen dach
(8)		f	vi	
(9)	xviii	g	v	
(10)	vij	A	iiij	
(11)		b	iiij	
(12)	xv	c	ii	
(13)	iiij	d	Idus	D' heiligh' crucen dach
(14)		e	xviiij	
(15)	xij	f	xvii	
(16)	i	g	xvi	Euen nacht
(17)		A	xv	Sinte lambrecht
(18)	ix	b	xiiiij	
(19)		c	xiii	
(20)	xvij	d	xii	Vigeliē Hier v̄biet laten op de iii w̄
(21)	vi	e	xi	Sinte matheus dach
(22)		f	x	
(23)	xiiiij	g	ix	
(24)	iii	A	viii	
(25)		b	vii	
(26)	xi	c	vi	
(27)	xix	d	v	
(28)		e	iiij	
(29)	viiij	f	iiij	Sinte michiels dach
(30)		g	ii	

Gielis spelmaent bertijn gheeft

maria dach dan heeft

cruce nacht lambr dit wel miel

matheus* apostele dan telle michiel

*mathe, gevolgd door het afkortingsteken voor us.

october

(folio 5V)

KL

De maent van bamise heuet xxxi daghe
Die mane xxx. daghe

(1)	xvi	A	
(2)	v	b	vi
(3)	xiiij	c	v
(4)	ij	d	iiii
(5)		e	iii
(6)	x	f	ii
(7)		g	Noñ
(8)	xviiij	A	viii
(9)	vij	b	vii
(10)		c	vi
(11)	xv	d	v
(12)	iiiiij	e	iiii
(13)		f	iii
(14)	xii	g	ii
(15)	i	A	Idus*
(16)		b	xviij
(17)	ix	c	xvi
(18)		d	xv
(19)	xviij	e	xiiiij
(20)	vi	f	xiii
(21)		g	xii
(22)	xiiiij	A	xi
(23)	iii	b	x
(24)		c	ix
(25)	xi	d	viii
(26)	xix	e	vii
(27)		f	vi
(28)	viii [‡]	g	v
(29)		A	iiii
(30)	xvi	b	iii
(31)	v	c	ii

Hier v̄biet laten vp die i. wile
Sinte appollinaers

Sinte denijs

Sinte adriaens dach

Sinte gallen[†]

Sinte lucas dach

D' xi^m. magheden dach
Hier verbiet laten. vp die ix wil'

Sinte crispijns dach

Vigelie

Sinte symoen Jude

Sinte quintijns dach Vigelie

Bamise apol moete staen
Denijs daer na adryaen
Kalen luucs dach mit elf dusijn
Crispijn dan symoen mit quintijn

*Id met het afkortingsteken voor us.

[†]Sinte gallen is dezelfde hand, maar iets kleiner geschreven.

[‡]De viii staat iets hoger op de regel en het onderste gedeelte ontbreekt. Er zit hier namelijk een scheurtje in het perkament.

november

(folio 6R)

		KL	De maent van alre heligē misse xxx daghe
			De mane xxix daghe
(1)	d		alle heilighen dach
(2)	xiii	e	iiii
(3)	ij	f	iii
(4)		g	ii
(5)	x	A	Noñ Hier verbiet laten vp de viij wile
(6)		b	viii
(7)	xviiij	c	vii
(8)	vij	d	vi
(9)		e	v
(10)	xv	f	iiii
(11)	iiij	g	iii
(12)		A	ii
(13)	xij	b	Idus
(14)	i	c	xviii
(15)		d	xvii
(16)	ix	e	xvi
(17)		f	xv
(18)	xviij	g	xiiii
(19)	vi	A	xiiij
(20)		b	xii
(21)	xiiij	c	xi
(22)	iiij	d	x
(23)		e	ix
(24)	xi	f	viiij
(25)	xix	g	vij
(26)		A	vi
(27)	viiij	b	v
(28)		c	iiii
(29)	xvi	d	iii
(30)	v	e	ii

Al hylich daer set ic
ledenaert mit martijn bric
Clement kalendē slachmaent lisebettē dan
Clement katherine met an

december

(folio 6V)

KL

Slachmaent heuet xi daghe

De mane. xxx. daghe

(1)		f		Sinte loys dach
(2)	xiii ii	g	iiij	
(3)		A	iiij	
(4)	x	b	ii	Sinte barberen dach
(5)		c	Noñ	
(6)	xviiij	d	viiij	Sinte nyclaes dach
(7)	vij	e	vij	Hier verbiet te laten vp deerste wile
(8)		f	vi	Onser vrouwen dach
(9)	xv	g	v	
(10)	iiii	A	iiij	
(11)		b	iii	
(12)	xii	c	ii	
(13)	i	d	Idus	Sinte lucien dach
(14)		e	xix	Sinte nichasis dach
(15)	ix	f	xviiij	
(16)		g	xviij	
(17)	xvii	A	xvi	Sinte victors dach
(18)	vi	b	xv	
(19)		c	xiiiiij	
(20)	xiiii	d	xiiij	Vigelie
(21)	iii	e	xii	Sinte thomaes dach
(22)		f	xi	hier v'biet latē vp de vi wile
(23)	xi	g	x	
(24)	xix	A	ix	Vigelie
(25)		b	viiij	kerstdach
(26)	viii	c	vij	Sinte steuens dach
(27)		d	vi	Sinte jans dach
(28)	xvi	e	v	Alre kinder dach
(29)	v	f	iiiiij	Sinte thomaes van cantelbghe
(30)		g	iii	
(31)	xiiij	A	ii	Sinte Siluester

Loy slachmaent barbar claes dus
marien volghet dus
Nichasis victor hebbē thomaes wil
Dan ker ste ian kint thomaes sil

Hs BPL 14 A UB Leiden*

Hs L Clarisse en Jansen-Sieben

Onvolkomenheden in mijn transcriptie

De eerste letter in de kolom met de feestdagen is vaak een tussenvorm tussen hoofdletter en onderkast: onderkast, maar niet helemaal onderkast. Ik vrees, dat mijn translitteratie niet helemaal van willekeur is vrij te pleiten.

De *i*'s in de tekst hebben geen puntjes, die in de Romeinse cijfers slechts één keer (xi op 31 januari).

Wat in het handschrift met andere hand is geschreven, heb ik weergegeven in een andere lettervorm. Zo ook de beschrijvingen van de medaillons.

Wat tussen ronde haakjes staat of met een of met een voetnoot is aangegeven, staat niet in het handschrift, maar zijn toevoegingen van mij.

De regelafstand van de kalender is 6,5 mm, die van de cisiojanus 5,75 mm. De cisiojanus is ook met iets kleinere letter geschreven.

Ik heb mijn best gedaan, maar vlei mij niet met de gedachte, dat mijn weergave foutloos is.

*<http://hdl.handle.net/1887.1/item:1602664>

(januari)

KL

Laumaent heuet .xxxi daghe
De mane .xxx. daghe.

(1)	xi	A		Jaers dach . het v̇biet op deerste wile laten.	*
(2)		b	iiij	N	
(3)	xix	c	ij	o	
(4)	vij	d	ij	n	Sente virilden dach.
(5)		e	Nona ^s		†
(6)	xvi	f	vij	Id' dertien dach.	
(7)	v	g	vij	y	
(8)		A	vi	d	
(9)	xiiij	b	v	u	
(10)	ij	c	iiij	s	Sente anthonijs dach.
(11)		d	ij	i	
(12)	x	e	ij	d'	
(13)		f	Idus		Sente fabiaens dach.
(14)	xviiij	g	xix	kl'	van Sporkle. Sente pontiaens dach.
(15)	vij	A	xviiij	k	medaillon van de Waterman
(16)		b	xvij	a	
(17)	xv	c	xvi	l	
(18)	iiij	d	xv	e	
(19)		e	xiiiij	n	
(20)	xij	f	xiiij	d	
(21)	i	g	xij	a	Sente agneten dach
(22)		A	xi	s	Sente vincencius dach.
(23)	‡	b	x	k	
(24)	‡	c	ix	a	
(25)	xvij	d	vij	l	Sente pouwels dach. Hier v̇biet laten op dese wile.. *
(26)	vi	e	vij	e	
(27)		f	vi	n	Sente iohans dach.
(28)	xiiiij	g	v	d	
(29)	ij	A	iiij	a	Sente valeris dach
(30)		b	ij	s	medaillon van Janu(ariu)s (??)
(31)	xi.	c	ij	kl'.	

Jaers dach dan werilt
Der tiendendach ghi dan hebben silt
Kalenden anthonis fabis.
Vin centis pauwels ian met valis

*Het afkortingsteken staat in het hs boven de v.

†De s van Nonas is boven de a geschreven.

‡Op deze plaatsen zijn xvii resp. vi weggeradeerd. De verbetering ix is niet aangebracht.

(februari)

KL

Sporkel. heuet. .xxviiij. daghe. Int scrickel iaer .xxix.*
de mane .xxix. daghe. Int scrickeliaer .xxx.

(1)	xix	d			
(2)	viii	e	iiij	N	Sente marien dach licht misse
(3)		f	iiij	o	Sente blasien dach.
(4)	xvi	g	ij.	n	Hier verbiet laten op die .viij wile
(5)	v	A	Nona ^s		Sente aechten dach. †
(6)		b	viiij	I	Sente mands dach.
(7)	xiiij	c	vij	d	
(8)	ii	d	vi	u	
(9)		e	v	s	Sente anberts dach
(10)	x	f	iiij	I	
(11)		g	iiij	d	
(12)	xviiij	A	ij	u'	
(13)	vij	b	Idus		
(14)		c	xvi	k	van. marte medaillon van
(15)	xv	d	xv	a	twee vissen
(16)	iiij	e	xiiij	l	
(17)		f	xiiij	e	
(18)	xij	g	xij	n	
(19)	i	A	xi	d	Sente juliens dach.
(20)		b	x	a	
(21)	ix	c	ix	s	
(22)		d	viiij	k	Sente pieters dach
(23)	xviij	e	vij	a	vigilie
(24)	vi	f	vi	l	Sente mathijs dach.
(25)		g	v	e	
(26)	xiiij	A	iiij	n	Hier verbiet laten op die. ix. wile
(27)	iiij	b	iiij	d	medaillon van een
(28)		c	ij	a ^s ‡	jonkvrouw die een

Bri licht blasis agath' mandis.[§]

Sporcle aubert volcht te hant.

Kalenden maerts dan iulien saen.

Pie ter ma thijs moeder staen.

*In **xxviiij** stond eerst een **x** te weinig; later is die erboven geplaatst, ik denk door de kopiist zelf.

†De **s** van **Nonas** is wat hoger geschreven, om niet uit te springen bij de invulling van de dag.

‡De **s** staat een halve regel hoger.

§Het eerste woord begint met een **B**. Wat daarna komt, lijkt nog het meest op een **u**. Mijn lezing **ri** berust op grond van de andere hss, en is dus dubieus.

(maart)

KL

maerte heuet xxxi daghe
de mane xxx daghe.

(1)	xi	d		Hier verbiet laten in die derde wile.
(2)		e	vi	N
(3)	xix	f	v	o
(4)	viiij	g	iv	n
(5)		A	iiij	a
(6)	xvi	b	ij	s Sente victorius dach
(7)	v	c		Nonas
(8)		d	viiij	I
(9)	xiiij	e	vij	d
(10)	ij	f	vi	u
(11)		g	v	s
(12)	x	A	iiiij	I Sente gregorius dach
(13)		b	iiij	d
(14)	xviiij	c	ij	u' Ælien dach
(15)	vij	d		Idus
(16)		e	xviiij	van aprille*
(17)	xv	f	xvij	Sente geertruden dach.
(18)	iiiij	g	xvi	
(19)		A	xv	
(20)	xij	b	xiiiij	
(21)	i	c	xiiij	Sente benedictus dach
(22)		d	xij	
(23)	ix	e	xi	<u>Adaem was hier ghemaket</u>
(24)		f	x	
(25)	xvij	g	ix	onzer vrouwen dach. Gad was hier ghepassijt.
(26)	vi	A	viiij	
(27)		b	vij	Paes dach.
(28)	xiiiij	c	vi	Hier verbiet laten op die .v. wile
(29)	iiij	d	v	
(30)		e	iiiij	
(31)	xi	f	iiij	

medaillon van
iemand die
struiken snoeit

medaillon van
een ram[†]

			Te half marte dat so wacht
			Recht daer ons euen nacht
	In maerte sente victorijn		De sonne recht daer oest op gaet
	Daer na sel gregorius sijn		Eñ te half spelmaende dat verstaet
	Ka geertruud eñ benedictus		Dan doet si gheen tijt vā den iare
hier mē sceit	Marien dach heb di aldus		Dan desen tween tiden dare.
paeschen			

*kalendas hier niet ingevuld.

[†]Het medaillon staat tussen ghepassijt en wacht. De t van het eerste woord en de punt erachter staan in de gouden rand ervan. Aan de onderkant ontbreekt een stuk van het gouden randje waar de letters acht. in staan. Stukje h in tekening.

(april)

KL

Aprel heuet .xxx. daghe
Die mane .xxix. daghe.

(1)	xix	g		
(2)	vij	A	iiij	N
(3)		b	ij	o
(4)	xvi	c	ij	n Sente ambrosius dach.
(5)	vi	d	Nona	s
(6)		e	vij	I
(7)	xiiij	f	vij	d
(8)	ij	g	vi	u
(9)		A	v	s Sente marien egypt' dach
(10)	x	b	iiij	I Hier verbiet laten op deerste wile.
(11)		c	ij	d
(12)	xviiij	d	ij	u
(13)	vij	e	Idu	s
(14)		f	xviiij	K van meye
(15)	xv	g	xvij	a
(16)	iiij	A	xvi	l
(17)		b	xv	e
(18)	xij	c	xiiij	n Sente ursmaren dach
(19)	i	d	xiiij	d
(20)		e	xij	a Hier vbiet laten op di .ix. wile.
(21)	ix	f	xi	s
(22)		g	x	k
(23)	xvij	A	ix	a Sente iorijs dach.
(24)	vi	b	viii	l
(25)		c	vij	e Sente marcus dach voer cruce.
(26)	xiiiij	d	vi	n
(27)	ij	e	v	d
(28)		f	iiij	a
(29)	xi	g	ij	s
(30)	xix	A	ij	k'

*medaillon van
een jonkvrouw te
paard met valk*

*medaillon van
een stier*

In april ambrosis es
Ene marie volghet des.
Kalenden tel ursmaer bi liste
J orijs marcus ewangeliste.

(mei)

KL

Meye heuet xxxi. daghe

Die mane. xxix .daghe.

(1)	b			Sente philips dach ende sente iacobs
(2)	vij	c	vi	N
(3)	*	d	v	o Des heilichs cruusdach inuentio
(4)	xvi	e	iiij	n
(5)	v	f	ij	a Sente hylaris dach
(6)		g	ij.	s Sente jans dach
(7)	xij	A	Nonas	
(8)	ij	b	vij	I
(9)		c	vij	d Sente macharijs dach
(10)	x	d	vi	u
(11)		e	v	s
(12)	xviiij	f	iiij	I
(13)	vij	g	ij	d Sente seruaes dach.
(14)		A	ij.	u
(15)	xvi [†]	b	Idus	s
(16)	vij [†]	c	xvij	k van wiedemaente
(17)		d	xvi	a Sente bernaeds dach
(18)	xij [†]	e	xv	l
(19)	i	f	xiiij	e Sente pontiaens dach
(20)		g	xij	n
(21)	ix	A	xij	d
(22)		b	xi	a
(23)	xvij	c	x	s
(24)	vi	d	ix	k
(25)		e	vij	a Sente urbaens dach .Hier v̇biet laten op die .ix. wile.
(26)	xiiij	f	vij	l
(27)	ij	g	vi	e
(28)		A	v	n Sente germaens dach.
(29)	xi	b	iiij	d
(30)	xix	c	ij	a
(31)		d	ij.	s

medaillon van
Flora ??

medaillon van
de Tweelingen

Phi lips Cruce hil ian

Daer na macharijs volghet seruaes an

Ka brandaen pontiaen.

Naest urbaen soe volghet germaen.

*Hier stond xvi, dat is doorgestrept op dezelfde manier als op 23 maart Adaem was hier ghemaket was onderstreept.

[†]De overgangen tussen 15 en 16 mei van xvi naar vii en tussen 16 en 18 mei van vii naar xii zijn niet correct.

(juni)

KL

Garsmaent heuet .xxx. daghe.
Die mane xxix. daghe.

(1)	viiij	e		
(2)	xviij*	f	iiij	N
(3)	vi	g	iiij	o Sente marcelis dach
(4)		A	ij	n
(5)	xiiij	b	Nonas	
(6)	ij	c	viiij	I Sente godewalen dach.
(7)		d	vij	d
(8)	x	e	vi	u
(9)		f	v	s
(10)	xviiij	g	iiij	I
(11)	vij	A	iiij	d Hier verbied laten. op die .v. wile
(12)		b	ij	u' Sente odolfs dach.
(13)	xv	c	Idus	
(14)	iiiij	d	xviiij	k van hoymaent
(15)		e	xviij	a medaillon van
(16)	xij	f	xvi	l Hier vbiet laten op die .iiiij. wile man die gras
(17)	i	g	xv	e maait met zeis
(18)		A	xiiiij	n
(19)	ix	b	xiiij	d
(20)		c	xij	a
(21)	xviij	d	xi	s
(22)	vi	e	x	k
(23)		f	ix	a vighelie
(24)	xiiiij	g	viiij	l Sente jans dach baptiste
(25)	iiij	A	vij	e
(26)		b	vi	n
(27)	xi	c	v	d Sente nicholaus dach.
(28)	xix	d	iiiij	a vighelie
(29)		e	iiij	s Sente pieter. eñ pauwels dach. medaillon van
(30)	viiij	f	ij	k' de Kreeft

Gersmaent maersels dach
Godewael men dan tellen mach
Ka lanc dach hier toe me sieter
Sente Ians dach dan nicholaus. pieter

*Hier gaat de telling der lunaties opnieuw in de fout, die echter op 5 juni hersteld wordt.

(juli)

KL

Hoymaent heuet xxxi. daghe
Die mane .xxx. daghe.

(1)	g			
(2)	xvi	A vi	N	
(3)	v	b v	o	Sente maes dach.
(4)		c iiij	n	Sente martijns dach.
(5)	xiiij	d iij	a	
(6)	ij	e ij	s	
(7)		f Nonas		hier gaen de hond daghe in
(8)	x	g viij	I	
(9)		A vij	d	
(10)	xviiij	b vi	u	Sente amelburgen dach
(11)	vij	c v	s	
(12)		d iiij	I	
(13)	xv	e iij	d	Sente margaretē dach. hier v̇biet laten op die .x. wile*
(14)	iiij	f ij	u	medaillon van
(15)		g Idu	s	man die
(16)	xij	A xvij	k	van oghest
(17)	i	b xvi	a	met sikkē
(18)		c xv	l	koren oogst
(19)	ix	d xiiij	e	
(20)		e xiiij	n	
(21)	xviij	f xij	d	
(22)	vi	g xi	a	Sente marien magd. hier. v̇biet latē op dander wile.
(23)		A x	s	
(24)	xiiij	b ix	k	Sente kerstinen dach. vighelie
(25)	iiij	c viij	a	Sente iacobs dach ende sente x̃pofecs†
(26)		d vij	l	
(27)	xi	e vi	e	Der seuen slapers dach
(28)	xix	f v	n	
(29)		g iiij	d	
(30)	viiij	A iij	a	medaillon van
(31)		b ij	s	de Leeuw

Hoymaent maes martijn naer.
Hondaghe amelburga es daer.
Kalen arnoud. margar' magd'
Kerst Iacob slapers volghen na

*wile is geschreven over de rand van het medaillon, waar weer stukje goud is weggelaten.

†Volgens Clarisse is *Christoforus* van een latere hand; hij moet zich vergist hebben.

(augustus)

KL

Oghest heuet .xxxi. daghe

Die mane .xxix. daghe

(1)	xvi	c		Sente pieters dach. hier v̇biet laten op deerste wile.
(2)	v	d	iiij	N
(3)	xiiij	e	iiij	o Sente steuens dach.
(4)	ij	f	ij	n'
(5)		g	Nonas	
(6)	x	A	viiij	I
(7)		b	vij	d Sente donaes dach.
(8)	xviiij	c	vi	u
(9)	vij	d	v	s vighelie.
(10)		e	iiij	I Sente laurens dach
(11)	xv	f	iiij	d
(12)	iiij	g	ij	u
(13)		A	Idus	s
(14)	xij	b	xix*	vighelie.
(15)	i	c	xviiij	Onser vrouwen dach assumptio.
(16)		d	xvij	
(17)	ix	e	xvi	
(18)		f	xiiiij [†]	
(19)	xviij	g	xiiij	hier gaen wt die hondaghe
(20)	vi	A	xij	
(21)		b	xij	
(22)	xiiiij	c	xi	
(23)	iiij	d	ix	vighelie
(24)		e	viiij	Sente bartholomeus dach
(25)	xi	f	vij	Hier v̇biet laten op dander wile.
(26)	xix	g	vij	
(27)		A	vi	
(28)	viiij	b	iiij	
(29)		c	iiij	Sente ians dach decollatio.
(30)	xvi	d	ij	
(31)	v	e	ij	

medaillon van
dorser

medaillon van
de Maagd

Pie ter steuen in oest donaes.[‡]

Dan lau rens daer an staet.

Ka ma ria vndaghe enden.

Na bar tholomeus suldi Johās vinden

*kalendas niet ingevuld.

[†]De kopiist heeft zich hier klaarblijkelijk vergist en later zijn fout hersteld door steeds een i toe te voegen. Alleen bij de x lukte dat niet en die sloeg hij dus maar over en kreeg twee negens, een reguliere: ix en een geïmproviseerde: viiij.

[‡]Pie had met rood geschreven moeten worden, maar bleef oningevuld. Met heel dunne letters (door de onderstreper van Adaem enz.?) is er Pie geschreven in zwart.

(september)

KL

Spelmaent heeft .xxx. daghe.
Die mane .xxx . daghe.

(1)	f		Sente gelijs dach
(2)	xiiij	g iiij	N
(3)	ij	A iij	o Hier v̇biet laten. op die. xix. wile
(4)	b	ij	n
(5)	x	c Nonas	Sente bertijns dach
(6)	d	viiij	I
(7)	xviiij	e vij	d
(8)	vij	f vi	u Onser vrouwen dach. Natiuitas
(9)	g	v	s
(10)	xv	A iiij	I
(11)	iiij	b iij	d
(12)	c	ij	u
(13)	xij	d Idu	s
(14)	i	e xviiij	k Des heilichs cruus dach exaltatio.
(15)	f	xvij	a
(16)	ix	g xvi	l
(17)	A	xv	e
(18)	xviij	b xiiij	n
(19)	vi	c xiiij	d
(20)	d	xij	a vighelie
(21)	xiiiij	e xi	s Sente matheus dach. hier v̇biet laten op die .vierde wile.
(22)	iiij	f x	k
(23)	g	ix	a
(24)	xi	A viij	l
(25)	xix	b vij	e
(26)	c	vi	n
(27)	viiij	d v	d
(28)	e	iiij	a
(29)	xvi	f iij	s Sente michaelis dach.
(30)	v	g ij	k

medaillon van
man in houten
kuip (wijnperser)

medaillon van
dame met
Weegschaal

Gelijs spelmaent bertijn gheuet.
Ma ria dan dach houet
Cru ce mach lamb' dit wel miel.
Ma theus apostole dan telle mi chael .

(oktober)

KL

Die maent als men winter coren saiet heuet .xxxi. daghe.
Die mane xxx. daghe.

(1)	xiiij	A		Sente Remigius dach ende sente bauen.
(2)	ij	b	vi	N
(3)		c	v	o hier verbiet laten op die .v. wile
(4)	x	d	iiij	n Sente appollinaris dach.
(5)		e	ijj	a
(6)	xviiij	f	ij	s
(7)	vij	g	Nonas	
(8)		A	viiij	I
(9)	xv	b	vij	d Sente donjis dach
(10)	iiij	c	vi	u Sente victoris dach
(11)		d	v	s
(12)	xij	e	iiij	I
(13)	i	f	ijj	d Sente aduaens dach
(14)		g	ij	u
(15)	ix	A	idu	s
(16)		b	xvij	k Nouemb's
(17)	xvij	c	xvi	a
(18)	vi	d	xv	l Sente lucas dach. ewii*
(19)		e	xiiij	e
(20)	xiiij	f	xijj	n
(21)	ijj	g	xij	d Der .xi.oj. magheden dach.
(22)		A	xi	a Hier v'biet laten op die .ix. wile
(23)	xi	b	x	s
(24)	xix	c	ix	k
(25)		d	viiij	a
(26)	vij	e	vij	l
(27)		f	vi	e vighelie.
(28)	xvi	g	v	n Sente symon ende iuden dach
(29)	v	A	iiii	d
(30)		b	ijj	a
(31)	xijj	c	ij	s Sente quintijns dach. vighelie

medaillon van
een zaaier

medaillon van
de Schorpioen

Bamisse apol moete staen
Denijs daerna adriaen
Kalen **Lucas** dach met elf dusijn
Crispiin[†] dan **Sy** mon mit quin

*Boven de twee i's een soort tilde.

[†]Of Crispini.

(november)

KL

Die maent vā alre heilighen misse. heuet . xxx. daghe
Die mane heuet .xxx. daghe.

(1)	ij	d		Alre heilighen dach.
(2)		e	iiij	N Alre zielen dach
(3)	x	f	iiij	o
(4)		g	ij	n
(5)	xviiij	A	Nonas	Hier verbiet laten op die .viiij. wile
(6)	vij	b	viiij	I Sente ledenaerds dach.
(7)		c	vij	d
(8)	xv	d	vi	u
(9)	iiij	e	v	s
(10)		f	iiij	I
(11)	xij	g	iiij	d sente martijns dach
(12)	i	A	ij	u Sente lebuijns dach
(13)		b	Idu	s Sente brictius dach.
(14)	ix	c	xviiij	k van slachmaente.
(15)		d	xviiij	a
(16)	xviij	e	xvi	l
(17)	vi	f	xv	e
(18)		g	xiiiij	n
(19)	xiiiij	A	xiiij	d Sente lizebetten dach
(20)	iiij	b	xij	a
(21)		c	xi	s
(22)	xi	d	x	k
(23)	xix	e	ix	a Sente clements dach
(24)		f	viiij	l
(25)	viiij	g	vij	e Sente katerinen dach
(26)		A	vi	n
(27)	xvi	b	v	d
(28)	v	c	iiij	a Hier verbiet laten. op die .iiij. wile
(29)		d	iiij	s vighelie
(30)	xiiij	e	ij.	k Sente andrees dach

*medaillon van
man met zwijnen
die truffels zoeken*

*medaillon van
Boogschutter
(centaur met
pijl en boog)*

Alhey lech daer sechic
Ledenaert met mar tijt bric
Kalenden slachmaents lisebet dan
Clement ka terine met an

(december)

KL

Slachmaent heuet .xxxi. daghe
Die mane .xxix. daghe.

(1)	ii	f		Sente loyes dach.	
(2)	x	g	iiij	N	
(3)		A	iiij	o	
(4)	xviiij	b	ij	n'	Sancta barbara*
(5)	vij	c	Nonas		
(6)		d	viiij	I	Sente nicholaus dach
(7)	xv	e	vij	d	Hier verbiet laten op deerste wile
(8)	iiij	f	vi	u	Onzer vrouwen dach conceptio.
(9)		g	v	s	
(10)	xij	A	iiij	I	
(11)	i	b	iiij	d	
(12)		c	ij	u	
(13)	ix	d	Idu	s	Sente lucien dach
(14)		e	xviiij	k [†]	van laumaent .deerste dach sente nichasi' dach [‡]
(15)	xviij	f	xviij	a	medaillon van
(16)	vi	g	xvi	l	man die iets (een
(17)		A	xv	e	mes?) boven het
(18)	xiiij	b	xiiij	n	hoofd houdt en os
(19)	iiij	c	xiiij	d	
(20)		d	xij	a	vigelie
(21)	xi	e	xi	s	Sente thomaes
(22)	xix	f	x	k	Hier vbiet laten op die .vi. wile
(23)		g	ix	a	
(24)	viiij	A	viiij	l	vighelie
(25)		b	vij	e	Kers dach
(26)	xvi	c	vi	n	Sente stephaens dach
(27)	v	d	v	d	Sente johans dach
(28)		e	iv	a	Der kijndere dach
(29)	xiiij	f	iiij	s	Sente thomaes dach van cantelberghe
(30)	ij	g	ij	k'	
(31)					Sente siluesters dach medaillon van Steenbok

Loy slachmaent barber clais dus
Marien soe volghet lus
Nichasis victor hebben Tho mas wil
Dan kerst.ste.jan.kint.Thomas sil.

*Volgens Clarisse en ook volgens mij van een latere hand. Dikkere pen dan van Adaem en Pie.

[†]14 december is xix K. van januari. De kopiist heeft consequent fout doorgenummerd en toen hij op 31 december moest merken dat hij fout zat, niet verbeterd.

[‡]ach in de rand van het medaillon, waar wat goud is weggelaten.

BIJLAGE 2

DE CISIOJANI VAN W EN R

Ik geef hieronder de cisiojani uit uit W (= Wolfenbüttel, Herzog-August-Bibliothek, 18.2 Aug. 4° *) en uit het Hs 837-845 uit de KB Brussel[†]. Aangezien ik de B al gebruik voor het Brusselse handschrift van de Natuurkunde, krijgt deze de letter R. Hij moet nog op kleur onderzocht.

R heeft boven elke regel de letters a t/m g, om aan te geven hoeveel lettergrepen (= het aantal genoemde dagen) de regel bevat. De letters staan niet allemaal boven de goede lettergreep en zijn hier niet weergegeven.

W **loumaent**
R Loumaent

W **iaers** dach dan verilt
R Jaersdach dan verilt

W **der** tiendach ghi dan hebben zilt
R dertiendach ghi dan stellen silt

W Kalenden anthonis fabi
R kalenden anthonis fabi

W vin censis **pau**wels mit valerij
R vincencis pauwels julien valeri

W **sporcle**
R Sporcle

W Bri **licht** blasis **aecht** mant
R Bry licht blasis aecht mant

W Sporcle aubert volcht te hant
R sporcle aubert volght te hant

W Kalen iuliens dach coemt saen
R valentijn pauche julien saen

W **peter** **mathijs** moetter staen
R pieter mathis moeder staen

W **maerte**
R Maerte

*<http://diglib.hab.de/?db=mss&list=ms&id=18-2-aug-4f>, [229-231]

[†]Zie bijvoorbeeld <https://geraardsbergen.huygens.knaw.nl/f168v.html> e.v.

W In maerte sinte victorijn
R Albijn in maerte victorijn

W Dair nae sal **gregoris** sijn
R daernaer moet gregoris sijn

W ka **gheer**truid ende benedictus
R ka gheertruud ende benedictus

W **marien** dach hebdi dus
R marien dach hebdi dus

W **april**
R April

W In april ambrosis es
R In april ambrosis es

W een marie volcht des
R ende marien volghet des

W Kalendentel[‡] vrsmar bi liste
R kalenden tel dan biste

W Joris **marc** ewangeliste
R joris marc ewangeliste

W **meye**
R Mey

W **Phi** lips **cruce** hil **ian**
R philips cruce dan ian

W Dair nae niclaus dach volcht **seruaes** an
R daer naer macharis comt seruaes an

W ka bernaerd ponciane
R Ka brandaen potentiane

W Na sint urbaen volght germaniane
R naest urbaen comt german ane

W **wedemaent**
R Wedemaent

[‡]ter verbeterd in tel

W Gerstmaent marcel **bo**
 R Gherstmaent daer naer bonifaes

W Goedewael medaert bernaerd soe
 R medarts dan barnabaes

W Kalant dach hier toe me zieter
 R baselis volcht daer toe zieter

W Sinte **ians** dach dan sinte **peter**
 R Sente jan loy dan niclant pieter

W **hoymaent**
 R Hoymaent

W hoymaent maes **martijn** naer
 R hoymaent maes martin naer

W hondaghe am benedic es daer
 R honts daghe sy benedictus daer

W Kalen arnout **margriet** **magda**
 R kalen arnout margriet magda

W Kers **iacop** slapers volghen na
 R christ iacob slapers volghen na

W **oest**
 R Oexst

W **pe** ter steuen in oest donaet
 R pieter stevin in oexst donaet

W dan **laurens** daer staet
 R dan laureins daer staet

W ka **maria** honsdaghe enden
 R ka maria honts daghe henden

W Na **bertelmeeus** suldi **ian** venden
 R na bertelmeus suldy jan venden

W **piecmaent**
 R Septembre

W Gillis piecmaent bertiin gheeft
 R Gillis pietmaent berthhin gheeft

W Ma ria dan dach heeft
R maria dan dach heeft

W **cru** ce nacht **lam** dit wel miel
R cruus crisso lambrecht wiel viel

W **ma** theeus apostol dan telle **michiel**
R matheus apostel jus cosme michiel

W **arselmaent**[§]
R October

W Bamise apolim moet staen
R Bamesse franscoys moeder staen

W denijs dair nae adaen
R denijs venant adriaen

W Kalen luux dach met **elf** dusijn
R kallen luc dach met ellef dusint

W crispin dan **si** moen met quin
R crispin dan symoen met quint

W **slachmaent**
R Novembre

W **Al** heilich nae set ic
R Al helich settic

W ledenaerd met **martin** bric
R ledenaerd daernaer martin bric

W nocasis vic[¶] ka
R kalenden slachmaent lijsbetten dan

W cle **katherine** met **an**
R clement katheline met an

W **hormaent**
R December

W **Loy** hormaent barbar **clays** dus

[§]arsel op rasuur. Wat er onder heeft gestaan, kan ik op de fotokopie niet lezen.

[¶]Hierachter is iets doorgestrept.

R Loy slachmaent barbre clais dus

W **ma** rien soe volcht **lus**
R marie so comt lus

W nicasis victor hebben **tho** mas ili
R nichasis victor hebben thomas mil

W dan **kerst sthe ia kint** thomaes sil
R dan kerst ste Ian kint Thomas sil

BIJLAGE 3

DE HEILIGEN IN DE KALENDERS

EN CISIOJANUS W

ALFABETISCH GERANGSCHIKT

In onderstaande lijst zijn de heiligen die slechts locale verering genieten, *cursief* gedrukt. Maar helaas, het is niet zo eenvoudig: neem bijvoorbeeld de allereerste. Tot de algemene heiligen behoort Adrianus van Nicomedië, wiens feestdag is 8 september. Een Adrianus van 13 oktober is mij niet bekend. Tot welke groep moet ik onze Adrianus rekenen? De heiligen die door een latere hand in de hss. H, S en L zijn geschreven, heb ik weergegeven in een *scheef* lettertype.

<i>Adrianus (?)</i>	13 oktober	H S L	CH CS CL CW
Aegidius	1 september	H S L	CH CS CL CW
Agatha	5 februari	H S L	CH CS CL CW
Agnes	21 januari	H S L	
<i>Amandus</i>	6 februari	H S L	CL CW
Ambrosius	4 april	H S L	CH CS CL CW
<i>Amelberga</i>	10 juli	S L	CH CS CL CW
Andreas	30 november	H S L	CH CS CL CW
Anna	26 juli	H S	
Ansbertus = Autbertus			
Antonius	17 januari	H S L*	CH CS CL CW
<i>Apollinaris</i>	4 oktober	H S L	CH CS CL CW
<i>Arnulfus</i>	18 juli	H S L	CH CS CL CW
<i>Autbertus</i>	9 februari	H S L	CH CS CL CW
Barbara	4 december	H S	CH CS CL CW
<i>Barbara</i>	4 december	L	
Bartholomeus	24 augustus	H S L	CH CS CL CW
<i>Bavo</i>	1 oktober	L ? ? ? ?	
Benedictus	21 maart en 11 juli	H S L	CH CS CL CW CW
<i>Bernardus (?)</i>	17 mei en 10 juni	L	CW CW
<i>Bertinus</i>	5 september	H S L	CH CS CL CW
Blasius	3 februari	H S L	CH CS CL CW
<i>Brandanus</i>	17 mei		CH CS CL
Briccius	13 november	H S [†] L	CH CS CL CW
<i>Brigitta</i>	1 februari	H S	CH CS CL CW
Caecilia	22 november	H S	
Catharina	25 november	H S [†] L	CH CS CL CW
Christina	24 juli	H S L	CH CS CL CW
<i>Christoforus</i>	25 juli	L	

*staat een week te vroeg.

†staat een dag te vroeg.

Clemens	23 november	H S L	CH CS	CL CW
<i>Crispinus</i>	25 oktober	H S	CH CS	CL CW
<i>Cunera</i>	14 juni	H		
Dionysius	9 oktober	H S L	CH CS	CL CW
Donatus	7 augustus	H S L	CH CS	CL CW
Elfduizend maagden	21 oktober	H S L	CH CS	CL CW
<i>Eligius</i>	1 december	H S L	CH CS	CL CW
Elisabeth	19 november	H S L	CH CS	CL CW
Fabianus	20 januari	H S L*	CH CS	CL CW
<i>Gallatius</i>	16 oktober	H S		
Georgius	23 april	H S L	CH CS	CL CW
<i>Germanus</i>	28 mei	H S L	CH CS	CL CW
<i>Gertrudis</i>	17 maart	L	CH CS	CL CW
Gregorius	12 maart	H S L	CH CS	CL CW
<i>Gudwalus</i>	6 juni	H S L	CH CS	CL CW
<i>Hilarius</i>	5 mei	H S L	CH CS	CL CW
Innocentes	28 december	H S L	CH CS	CL CW
Jacobus Maior	25 juli	H S L	CH CS	CL CW
Jacobus Minor	1 mei	H S L		
Johannes Chrysotomus	27 januari	H S L	CH CS	CL
Johannes (apostel)	6 mei en	H S L	CH CS	CL CW
	27 december	H S L	CH CS	CL CW
Johannes Baptista	24 juni en	H S L	CH CS	CL CW
	29 augustus	H S L	CH CS	CL CW
Judas Thaddeus	28 oktober	H S L		
<i>Juliana</i>	16 februari			CW
<i>Julianus</i>	19 februari	H S L	CH CS	CL
<i>Lambertus</i>	17 september	H S	CH CS	CL CW
Laurentius	10 augustus	H S L	CH CS	CL CW
<i>Lebuius</i>	25 juni	H		
<i>Lebuius</i>	12 november	L		
<i>Leonardus</i>	7 november	H S L†	CH CS	CL CW
Lucas	18 oktober	H S L	CH CS	CL CW
Lucia	13 december	H S L	CH CS	CL CW
<i>Macarius</i>	9 mei	L	CH CS	CL
<i>Marcellus (?)</i>	3 juni	H S L	CH CS	CL CW
Marcus	25 april	H S L	CH CS	CL CW
Margaretha	13 juli en	H S L		
	20 juli	H S	CH CS	CL CW
<i>Maria Egyptiaca</i>	9 april	H S L	CH CS	CL CW

Maria Magdalena	22 juli	H S L			CL CW
Martinus	4 juli en	H S L	CH CS		CL CW
	11 november	H S L	CH CS		CL CW
Mattheus	21 september	H S L	CH CS		CL CW
Matthias	24 februari	H S L	CH CS		CL CW
<i>Medardus</i>	8 juni				CW
Michael	29 september	H S L	CH CS		CL CW
<i>Milo ??</i>	20 september		CH CS		CL CW
<i>Nicasius</i>	14 december	H S L	CH CS		CL CW
Nicolaus	9 mei,				CW
	27 juni en	H S L	CH CS		CL
	6 december	H S L	CH CS		CL CW
<i>Odulfus</i>	12 juni		L		
Paulus	25 januari,	H S L	CH CS		CL CW
	29 juni en	H S L	CH CS		CL CW
	30 juni	H S			
Petrus	22 februari,	H S L	CH CS		CL CW
	29 juni en	H S L	CH CS		CL CW
	1 augustus	H S L	CH CS		CL CW
Philippus	1 mei	H S L	CH CS		CL CW
<i>Pontianus</i> [‡]	14 januari,		L		
	19 mei en		L		CL CW
	20 mei			CS	
Pudentiana	17 mei en	H S			
	19 mei		CH		
<i>Quentinus</i>	31 oktober	H S L	CH CS		CL CW
Remigius	1 oktober		L		
<i>Servatius</i>	13 mei		L	CH CS	CL CW
Silvester	31 december	H S L	CH CS		CL CW
Simon	28 oktober	H S L	CH CS		CL CW
Stefanus	3 augustus en	H S L	CH CS		CL CW
	26 december	H S L	CH CS		CL CW
Thomas (apostel)	3 juli en	H S L	CH CS		CL CW
	21 december	H S L	CH CS		CL CW
Thomas Beckett	29 december	H S L	CH CS		CL CW
Urbanus	25 mei	H S L	CH CS		CL CW
<i>Ursmarus</i>	18 april	H S L	CH CS		CL CW

[‡]Meermanno 10 F 2, een getijdenboek met Utrechtse kalender, volgens De Vreese ca. 1460 noemt Pontiaan op de 14e. De *Acta Sanctorum* noemt op 9 juli een andere bisschop Pontianus, verder alleen deze. Feestdag 14 januari; op 19 januari geen vermelding. De relieken zijn omstreekt het jaar 960 door bisschop Balderik naar Utrecht overgebracht. Het *Vollständiges Heiligen-Lexikon* noemt hem op 14 en 19 januari en gaat uitvoerig op hem in op 13 augustus!

<i>Valerius</i>	29 januari	H	S	L	CH	CS	CL	CW
<i>Verildis</i>	4 januari		S	L	CH	CS	CL	CW
<i>Victor</i>	6 maart,	H	S	L				
	10 oktober en			L				
	17 december	H	S	L	CH	CS	CL	CW
<i>Victorinus</i>	6 maart				CH	CS	CL	CW
Vincentius	22 januari	H	S	L	CH	CS	CL	CW
<i>Zeven Slapers</i>	27 juli	H	S	L	CH	CS	CL	CW

BIJLAGE 4

BETEKENISDRAGENDE VERSCHILLEN TUSSEN H EN S

	H	S
1. 1 januari	<u>iiij</u> *	iii
2. 4 januari		Sinte verilden dach
3. 1 februari	brigiden	<u>briden</u>
4. 26-8 februari	<u>iiij</u> , <u>iii</u> en <u>ii</u> ontbreken	
5. evennachtsrijm	<u>eerst</u>	oest
6. 7 mei	<u>v</u> ontbreekt	
7. cisiojanus mei	<u>potenciane</u>	ponciane†
8. 11 augustus		overbodige <u>h</u>
9. cisiojanus aug.	<u>pieter</u>	<u>pieter</u>
10. KL september	<u>Speelmaent</u>	<u>Spelmaent</u>
11. KL september	<u>daghe</u> ontbreekt	
12. 13 september	<u>D' heiligh' cruce</u> dach	
14 september		der heligh' cruce dach
13. 3 oktober	i. wile	.v. wile
14. 12 november		<u>Sinte brixis dach</u>
13 november	Sinte brixis dach	<u>van slachmaende</u>
14 november	van slachmaende	
15. 24 november	<u>Sinte</u>	<u>Sinte katerinen dach</u>
25 november	Sinte katerinen dach	
16. cisiojanus nov.	<u>hylich</u>	<u>hylich</u>
	set ic	<u>set ic</u>
	<u>martijn</u>	<u>martiin</u>
	‡	
	<u>katherine</u>	<u>katerine</u>
17. cisiojanus dec.	<u>claes</u>	<u>claes</u>
	<u>marien</u>	<u>marien</u>
	<u>thomaes</u>	<u>thomaes</u>
	<u>ker</u>	<u>ker</u>
	<u>ste</u>	<u>ste</u> §
	<u>ian</u>	<u>ian</u>
	<u>kint</u>	<u>kint</u>

*Een fout is onderstreept.

†Ze zijn allebei fout.

‡Beide hebben een keer 'Clement' teveel. S heeft de verkeerde 'Clement' rood doorstreept.

§S heeft kerste zonder spatie.

GEMEENSCHAPPELIJKE FOUTEN VAN H EN S

1. De Nonae en Idus van januari: op 7 en 15 in plaats van op 5 en 13.
Het is correct om na de Idus met xix Kalendas te beginnen; alleen heeft dat hier het effect dat we vanaf de Nonae steeds twee dagen te laat zitten.
De feestdagen en de tijdsaanduiding **van sporkelle** staan wel op de goede dag.
2. Het aantal dagen vermeld voor de maan in februari: 31 i.p.v. 29.
3. De Nonae en Idus van februari: op 4 en 12 i.p.v. op 5 en 13. Dit hoeft overigens geen fout te zijn, maar kan te maken hebben met het schrikkeljaar.
In tegenstelling tot 1 wordt na de Idus nu zo geteld, dat de afstand tot maart wel klopt.
De tijdsaanduiding **van maerte** staat op de goede dag.
4. In de cisiojanus van februari staat vbcht, m.i. een verschrijving van volcht.
5. In de cisiojanus van februari staat Sporkel. Het woord is zinloos en heeft bovendien een lettergreep te weinig.
6. Op 14 maart staat macht i.p.v. nacht. In het astronomisch rijm staat het wel goed.
7. In de cisiojanus van april staat sporkelle (het heeft bovendien een lettergreep teveel) i.p.v. april.
8. In de cisiojanus van april is kalendenter geen woord. Maar wat of er dan wel gestaan moet hebben? L heeft kalendentel.
9. Op 3 mei wordt het kruis vrouwelijk: der heiliger i.p.v. des heiligen. Op 13/4 september idem.
10. Op 16 mei wordt juni **wedemaende** genoemd, bij de kalendae van juni echter ghersmaent. Een fout is dat niet te noemen, maar het getuigt niet van consequentie.
11. De feestdag van Sint Pudentiana is niet 17, maar 19 mei.
12. Regel 3 van de mei-cisiojanus. H heeft de goede heilige, maar een lettergreep teveel, S heeft een correct aantal lettergrepen, maar de verkeerde sint.
13. Cisiojanus juni: vs 3 komt 2 lettergrepen tekort.
14. Officieel duren de hondsdagen 40 dagen. Datzelfde aantal geeft de Natuurkunde, vs 1088. Volgens vs 1089 gaan ze de 7e dag van hooimaand in, dus dat klopt met de kalender. Alleen, volgens H en S eindigen ze op 12 augustus. En dan duren ze 37 dagen.
De cisiojanus van juli 'staat' ook op 7 juli. Maar volgens de cisiojanus van augustus eindigen ze de 18e. En dat zijn dan 43 dagen. Zie ook 17.

15. Cisiojanus juli: het tweede maes in vs 1 is onzin.
16. Cisiojanus juli: vs 3 komt na margriet twee lettergrepen tekort.
17. 9 augustus: van spelmaende hoort bij 14 augustus (waar ook een vigilie staat). Als deze fout samenhangt met 14 en we verplaatsen het eind der hondsdagen naar 3 dagen onder deze aantekening, dan komen we uit op 17 augustus. Het klopt dan nog niet.
18. Cisiojanus augustus: vs 1: tussen steffaen en donaet staan twee lettergrepen teveel.
19. 7 september: het feest van Maria Geboorte is niet op 7, maar op 8 september.
20. 17 september: de kleuren van Sinte lambrecht zijn inconsequent. In de cisiojanus is lambr in zwart geschreven, maar we zitten al in de cisiojani waarin fouten tegen de kleur zijn gemaakt.
21. Cisiojanus oktober: in vs 3 komen we tussen elf en duzin een lettergreep tekort. Het Mnl. Wdb. vermeldt de vorm duzin niet, maar er moet toch iets rijmen.
22. Cisiojanus november: Clement is vs 3 is overtollig.
23. Cisiojanus november: vs 3: lisebettē heeft een lettergreep teveel.
24. Cisiojanus november: vs 4: an hoort in rood.
25. Kalendae december: het aantal dagen is verkeerd aangegeven.
26. Cisiojanus december vs 2: dus i.p.v. lus.
27. Op de dag na de Idus zijn de komende maanden niet vermeld in maart, augustus, september, oktober en december.
28. In de eerste maanden van het jaar zijn de komende maanden geschreven in rood, vanaf juli in zwart.